

ПОЛЬ КЛЬОДЕЛЬ
БЛАГОВІЩЕННЯ
З ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ
ПЕРЕКЛАЛА ВІРА ВОВК

ПОЛЬ КЛЬОДЕЛЬ

БЛАГОВІЩЕННЯ МАРІЇ

Переклад із французької Віри Вовк

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО «СУЧАСНІСТЬ»

PAUL CLAUDEL

L'ANNONCE FAITE À MARIE

Traduit par Wira Wowk

Персонажі:

Анн Веркор
Жак Гюрі
П'єр де Краон
Мати
Віолена
Мара
Статисти

Декорація та сама для цілої драми; вона взується на голл англійської садиби 1240 року, що залишився незмінним від тієї дати: Стоксі Голл. Хрест на стіні обіч подвір'я. Окремі вказівки будуть для третьої дії.

Copyright by Editions Gallimard
Paris 1912

Published in Ukrainian in 1968
by SUČASNIST', Munich

Cover designed by Jacques Hnizdovsky
Обкладинка Якова Гніздовського

ПРОЛОГ

П'єр де Краон переходить із ліхтарем у руці до дверей, що провадять на подвір'я.

ВІОЛЕНА, *сходить сходами:*

— Гарні речі, майстре П'єре! Так забиратися
з дому, як злодій,
Не попрощавши, як годиться, дам?

(Вона йде до печі по вогонь і запалює свічку перед хрестом)

П'ЄР: — Віолєно, відійди! Ще глуха ніч, а ми тут
самі, ми двоє.

І ти знаєш: з мене непевна людина,

ВІОЛЕНА: — Я не боюся вас, будівничий! Не та
людина погана, яка пожадає.

Зрештою, мене не достати на пожадання!

Бідний П'єре! Вам і не вдалося вбити мене

Вашим кепським ножем! Зостався тільки на
рамені шрам, якого ніхто не помітив.

П'ЄР: — Віолєно, ти мусиш мені простити.

ВІОЛЕНА: — Тому ж я тут.

П'ЄР: — Ти перша жінка, якої я доторкнувся. Чорт
мене обплутав, який користає з нагоди.

ВІОЛЕНА: — Але я дужча від чорта, не правда?

П'ЄР: — Віолєно, я тут небезпечніший, ніж тоді.

ВІОЛЕНА: — Будемо битися знову?

П'ЄР: — Сама присутність моя їй загрозлива.

ВІОЛЕНА: — Я вас не розумію.

(Павза)

П'ЕР: — Певно услався дорожній пил.

ВІОЛЕНА, *тихим сердечним голосом*:

— Мир з вами, П'ере!

(Дзвонить вечірній дзвін на Монсанв'єржі. Хор співає «*Regina coeli, laetare, laetare*». *) Віолена повільно кладе на себе знак хреста, а П'єр скоро хрестить груди)

П'ЕР: — Час у дорогу.

ВІОЛЕНА: — Ви добре знаєте стежку? Перше той живопліт,
Потім той низький дім у гаю бузини, де бачите вуликів п'ять чи шість,
І за сто кроків ви вийдете на Королівський шлях.

(Павза)

П'ЕР: — Мир тобі.

Як цілий всесвіт еднається з Богом в глибокій містерії,

Все, що було заховане, з Ним стає зриме; я чую На своїх щоках легіт трояндної свіжости.

Возхвали Господа свого, земле благословенна, в сльозах, в темноті!

Овоч є для людини, але квітка для Бога і подув усього, що родиться.

Святої душі чесноту заховану зраджує запах, як листя м'ятне.

Віолено, що двері мені розкрила, прощай, не вернуся я більше до тебе.

Юне древо науки Добра і Зла, тут я почав Розщеплюватись, бо поклав свою руку на тебе.

І моя душа й мое тіло так діляться, як у бочці вино, змішане з чавленим виноградом.

Це вже не має значення. Не було в мене прагнення жінки,

Тлінної жінки ніколи не мав я.

*) Радуйся, радуйся Царице неба.

Муж, що вибрав Господа серцем, померши, Узріє Ангела, який його вів.

Прийде час, і розкриються другі двері,
І той, хто не припав до вподоби людям, засне, закінчивши роботу,

Між крилами вічного Птаха,
Коли за прозорими мурами проникатиме Рай тінистий,

Кадило ночі змішається з відгоном гноту, що гасне.

ВІОЛЕНА: — П'єре з Краону, я знаю, ви не ждете від мене слів —

Таких, як «бідна людино», «нещасний П'єре», фальшивих зітхань,

Бо для страдника не багато важить потіха щасливця,

І страждання його для нас не те, що для нього. Страждайте з Господом нашим,

Але знайте: ваш вчинок поганий вже стертий, Що ж до мене, то з вами я в мирі,

Вами я не гордую, не жахаюся вас, що ви наплямовані й хворі.

Ви для мене здорова людина, П'єр де Краон, наш давній друг,

Якого ціню, люблю й поважаю.

Кажу вам. Це правда.

П'ЕР: — Спасибі тобі, Віолено.

ВІОЛЕНА: — А тепер я вас щось питаю.

П'ЕР: — Питай.

ВІОЛЕНА: — Що за чудну новину нам батько розказував?

Що то за «Справедливість», яку ви будете в Реймсі,

Що має бути ще кращою за Сен Ремі й Нотр-Дам?

П'ЕР: — То церква, що ремісники Реймсу мені доручили спорудити

На давньому місці Овечого Парку,
Там, де старий Марк Ль'Евек погорів.

ВІОЛЕНА: — А звідки назва нової парафії?

П'ЕР: — Ніколи не чула ти про святу Юстіцію,
замучену за часів Юліяна на полі ганусу?
(Тих зерен, що їх кладуть у наш хліб на
великодньому ярмарку).

Підземне джерело обминаючи, щоб покласти
основи,

Ми знайшли її гріб з написом на таблиці
розколеній:

«ЮСТИЦІЯ, СЛУГА ГОСПОДНЯ В МИРІ».

Тендітний череп, розбитий, як горіхова лущина
(це була восьмирічна дитина!)

І можна було узріти разок молочних зубів,
Який ще тримався щоки.

Цілий Реймс дивується, ознаки та чуда діються
біля тіла,

Яке ми поклали в каплицю, ждучи на кінець
будови.

Але малі зуби поклали ми, як сім'я, під муром
основ.

ВІОЛЕНА: — Яка гарна новина! І батько нам теж
розказував, що всі пані Реймсу

На будову «Юстіції» жертвують свої прикраси.

П'ЕР: — Справді, ми вже їх маємо гору, і багато жидів
навколо неї, як мух.

(Віолена, спустивши очі, з ваганням крутить грубий
золотий перстень на четвертому пальці)

П'ЕР: — Віолено, що це за перстень?

ВІОЛЕНА: — Це перстень, що його Жак мені дав.

(Тиша)

П'ЕР: — Вітаю тебе.

(Вона йому простягає перстень)

ВІОЛЕНА: — Нічого ще не рішилося. Мій батько ще
не сказав свого слова.

Гаразд, це я хотіла сказати:

Візьміть цей гарний перстень, який — все, що
я маю цінного, і що його Жак мені дав таємно.

П'ЕР: — Я не хочу його!

ВІОЛЕНА: — Візьміть його скоро, бо не матиму сили
розлучитися з ним!

(Він бере перстень)

П'ЕР: — А що наречений скаже?

ВІОЛЕНА: — Він ще не наречений мені.

А втім, перстень не змінить серця. Жак мене знає.

Він мені дасть інший, із срібла.

Цей — надто гарний для мене.

П'ЕР, розглядаючи перстень:

— Він литий з рослинного золота,

Як вміли давніше робити, з домішкою меду.

Він гнеться, як віск, і ніщо його не зламає.

ВІОЛЕНА: — Жак знайшов його, орючи землю, де
часом знаходять

Старезні позеленілі мечі й хороші скляні
черепинки.

Я боялася носити поганську цю річ, що належала
мертвим.

П'ЕР: — Приймаю це чисте золото.

ВІОЛЕНА: — І поцілуйте від мене мою сестричку
Юстіцію.

П'ЕР, глянувши раптом на неї, неначе б мав якусь
думку:

— Це все, що маєш для неї? Кришину золота
з пальця?

ВІОЛЕНА: — Не вистачить хоч оплатити один малий
камінь?

П'ЕР: — Але ж Юстіція — камінь великий!

ВІОЛЕНА, сміючися:

— Я не з такого лому.

П'ЄР: — Не потрібне основі, що треба вежі.

ВІОЛЕНА: — Якщо я вже камінь, хай буду той
камінь рухомий,
Що меле зерно, із спорідненим жорном з'єднаний.

П'ЄР: — Юстіція теж дівчатком була колись біля
мами,
Поки Бог не покликав її, щоб Його прославила.

ВІОЛЕНА: — Але ж ніхто мені зла не бажає!
Чи маю, може, нести Євангелію сарацинам?

П'ЄР: — Не камінь сам собі місця шукає,
А майстер будови, який його вибрав.

ВІОЛЕНА: — Хай буде благословенний Бог, що дав
мені моє місце, якого не мушу шукати.
Ніяк не прохаю іншого.

Я — Віолена, мені вісімнадцять років, мій батько
— Анн Веркор, моя мати зветься Єлисавета,
Моя сестра — Мара, мій суджений — Жак, це
все, і нічого тут більше і знати.

Все зовсім ясне, все заздалегідь упорядковане,
і я рада.

Я вільна, не журюся нічим. Хтось інший мене
Попровадить, бідний муж, який знає, що треба
робити.

Ми дамо вам каменю й дерева, але не доньку
Сіячу дзвіниць, приходьте до нас у Комбернон!
родини.

Хіба тут не Божий дім і Божа земля і праця для
Бога?

Хіба Монсанв'єрж не єдине наше доручення,
Плекати, кормити, доставляючи хліб і вино і віск,
Відповідаючи за гніздо напіврозкрилених
янголів?

Як і великі володарі, ми маємо теж наш
голубник, що здалека видний.

П'ЄР: — Колись ще, мандруючи через бір Фізму,
я чув розмову двох гарних дубів:

Бога вони славили, що їх сотворив непохитних
на місці, де й вирости.
Сьогодні на прові корабля один проти турків
на океані воює,
Другий, що впав при мені, — вежі ляонської
в'язання,

Тримає Єганну — дзвін, що його голос чути
на десять миль довкола.
Дівчино, в моєму званні не носять очей у кишені.
Я бачу
Камінь придатний під жерепом, і добре дерево
знаю, як дятель:

Так само мужів і жінок.

ВІОЛЕНА: — Та не дівчат, майстре П'єре, за тонка
то справа для вас.

А потім — нема що й знати.

П'ЄР, *півголосно*:

— Віолено, ти дуже його кохаш?

ВІОЛЕНА, *із спущеними віями*:

— Є між нами велике таїнство.

П'ЄР: — Благословенна ти з чистим серцем!

Не святий, хто дозволить туркам себе

вкамєнувати,

Хто поцілує в губи прокаженого,

Тільки — хто виконає, не зволікаючи, Боже

бажання,

Зоставшись на своєму місці чи піднявшись вище.

ВІОЛЕНА: — О, який гарний світ, і яка я щаслива!

П'ЄР, *півголосно*:

— О, який гарний світ, і який я нещасний.

ВІОЛЕНА, *піднявши палець до неба*:

— Людино міста, послухай!

(Павза)

Чуєш там угорі душу малу, що співає?

П'ЄР: — Це — жайворонок.

ВІОЛЕНА: — Це жайворонок, алілуя! Жайворонок
землі християнської, алілуя, алілуя!
Не чуєте, як кличе чотири рази підряд:
Дзінь, дзінь, дзінь, дзінь все вище й вище?
Там, дивіться, з розкритими крилами малий
напружений хрест,
Як серафим, лиш крила без ніг, ясний голос
перед Господнім престолом!

П'ЄР: — Так, я його чую.
Я так його чув один раз на світанку, в день
посвячення
Моеї доньки, Нотр-Дам де ля Кутюр,
І крихта золота світилася на вершечку великого
храму,
Що його я поставив, неначе нова зоря.

ВІОЛЕНА: — П'єре з Краону, якщо б ви зі мною
зробили по своїй волі,
Чи ви були б щасливіші тепер, і чи я
покращала б?

П'ЄР: — Ні, Віолено.

ВІОЛЕНА: — І була б я тепер ще тією самою, яку
ви любили?

П'ЄР: — Не тією, а іншою.

ВІОЛЕНА: — А що, П'єре, краще: ділитися з вами
моєю радістю, чи вашим стражданням?

П'ЄР: — Співай у високому небі, жайворонку Франції!

ВІОЛЕНА: — Вибачте мені, що я надто щаслива!
Бо той, кого я кохаю,
Кохає мене, я певна за нього і все згода між нами!
І Бог сотворив для щастя мене, а не
для страждання і жалю.

П'ЄР: — Одним льотом лети до неба!
Щодо мене, то аби трохи піднятися тільки,
Треба мені весь собор будувати на глибоких
основах.

ВІОЛЕНА: — І скажіть, що прощає Жакові, який
мене візьме за жінку.

П'ЄР: — Ні, я йому не прощаю.

ВІОЛЕНА: — Ненависть, П'єре, не допоможе, а мене
наповнює сумом.

П'ЄР: — Це ти почала цю розмову.
Не змушуй мене розкривати страшенну,
заховану рану!
Дай мені йти й не питай більш нічого.
Ми більш не зустрінемося.
Все ж таки я беру його перстень.

ВІОЛЕНА: — Залишіть тут вашу ненависть,
я поверну вам її, як потрібна буде.

П'ЄР: — Справді, о Віолено, я дуже нещасний!
Важко мені, прокаженому, носити ганебну рану,
І знати, що вона не загоїться і що нічого не вдієш,
Що кожного дня вона росте й глибше; і бути
самим,
Терпіти власну отруту, відчуваючи розкладання
живого тіла.

Не раз скуштувати смерті, а десять разів, нічого
З неї не втративши, аж до страшної альхемії
гробу.

То ти мені завдала це страждання своєю красою,
Бо поки тебе я зустрів, я був чистий, веселий,
Серцем тільки при праці й думками на послугах
іншого.

Та тепер, коли я наказую і пляни беруть від мене,
Ти до мене звертаєшся усміхом, сповненим їді.

ВІОЛЕНА: — П'єре, не було в мене їді.

П'ЄР: — Але в мені, я знаю. Хворе тіло однак не
оцілило душу затруєну.
Чи було можливо зустрінути тебе й не покохати?

ВІОЛЕНА: — То правда, ви дали доказ, що кохали
мене!

П'ЄР: — Моя то вина, що овоч із гілкою зв'язаний?
Бо хто не прагне зовсім здобути те, що кохає?

ВІОЛЕНА: — Тому ви майже згубили мене?

П'ЕР: — Зневажений муж, як і жінка, має свою
темряву.

ВІОЛЕНА: — В чому я вас образила?

П'ЕР: — Одвічна картина краси, — ти не моя.

ВІОЛЕНА: — Я не картина! Так не годиться казати.

П'ЕР: — Хтось інший собі бере, що для мене було.

ВІОЛЕНА: — Картина зостанеться.

П'ЕР: — Хтось інший візьме собі

Віолену й залишить це тіло затруене, дух цей
розтерзаний.

ВІОЛЕНА: — Будьте мужчиною, П'ере! Будьте гідні
вогню, що вас пожирає!

Як треба згоріти, згорайте на золотім свічнику,
великодньою свічкою,

В повному хорі, на славу всієї Церкви.

П'ЕР: — Скільки величних веж! Хіба не побачу
ніколи свого малого дому в деревах?

Скільки дзвіниць, яких тіні кружляючи пишуть
години для всього міста!

Ніколи не буду креслити печі й кімнати дитячої?

ВІОЛЕНА: — Не було суджено, щоб взяла я для себе
те, що належало всім.

П'ЕР: — Віолено, коли буде весілля?

ВІОЛЕНА: — Мабуть, десь на святого Михайла
як скінчаться жнива.

П'ЕР: — Того дня, як затихнуть дзвони на
Монсанв'ержі,
Насторож вухо й почувеш мою відповідь здалека
з Реймсу.

ВІОЛЕНА: — Хто піклується вами там?

П'ЕР: — Я завжди жив як робітник: в'язка соломи
між каменями —

Досить для мене, одежа шкураяна й трохи сала
на хліб.

ВІОЛЕНА: — Бідний П'ер!

П'ЕР: — Не за це треба мене жаліти, ми окремо
живемо,

Я не нарівні з іншими: завжди з основами,
глибоко,

Або під небом, з дзвіницею.

ВІОЛЕНА: — Бачите, з нас не була б добра пара:

Я на горіще не можу вийти ніколи, щоб голова
не закрутилася в мене.

П'ЕР: — Та церква буде моєю дружиною з каменю,
Єва з мого ребра, в болочому сні.
Якби я скоро відчув, як підноситься під моїми
ногами

Моя велетенська будова, щоб покласти руку
на ту річ незнищиму,

Яку я зробив, що тримається всіма кінцями
вкупі, той замкнений у собі твір,

Міцно збудований з каменю, щоб у ньому

Зачався початок, і щоб Бог поселився в ньому.

Вниз я більш не зйду.

ВІОЛЕНА: — Треба зійти. Хто зна, чи мені вас колись
не буде ще треба.

П'ЕР: — Прощай, Віолено, кохана, тебе я більш
не побачу.

Скільки речей я зробив! Скільки ще треба
творити

Тіней церковних для Бога,
Подібних до людських душ, щоб Причастя
замешкало в них!

Забираю твій перстень. І хто зна, чи не беру
з ним твою душу?

Душу Віолени, моєї подруги, якою втішається
серце,

Душу Віолени, дитяти мого, щоб збудувати
з неї святиню.

(Мара Веркор увійшла і, непомічена, дивиться на
них звисока із сходів)

ВІОЛЕНА: — Прощайте, П'ере!

П'ЕР: — Прощай, Віолено!
ВІОЛЕНА: — Нещасний П'ер!

(Тут поцілунок, даний з великою врочистістю. Віолена обіймає П'єрову голову і вдихає його душу. Мара робить жест здивування й виходить).

ПЕРША ДІЯ

Перша сцена:

Великий стіл по середині кімнати, на якому мати гладить полотняне плаття. Анн Веркор сидить плечима звернений до стола, з рахунковою книгою на колінах.

АНН: — Скажи, жінко: ти думаєш, легко тут розчопати оті твої хрестики й кола?

МАТИ: — Кепкуй собі з мене, великий кепкуне, хіба ти в рахунках певніший?

Це рискаль . . . — як кажуть? Як справді кажуть?

АНН: — Це рискаль, що кепкує з вил.

МАТИ: — Правда . . . рискаль . . .

(Вона скроплює плаття, вмочаючи кінці пальців у глечик з водою)

Рискаль, що кепкує з вил.

АНН: — Рискаль . . . рискаль . . . Що ти воркочеш?

МАТИ: — Ти хотів би знати, мій любий? Це — таємниця.

АНН: — Я теж, може, маю якусь таємницю.

(Він встає й дивиться на неї)

МАТИ, не дивлячись на нього:

Чому ти на мене так дивишся?

АНН: — Жінко! По нашім вінчанні
Пернями круглої форми,
Місяць, де роком був день,
Ти залишилась порожньою,
Неначе дерево, що тільки дарить.
Та один раз, як сьогодні,
Ми подивились одне на одного в середині життя,
І я вгледів на твоєму чолі й навкрути твоїх очей
перші зморшки, Єлисавето.

І як у день нашого шлюбу,
Ми взяли і з'єдналися, не в веселощах,
Але в ніжності, в милосерді, в боязні нашої віри.

І ось між нами дитина і щирість,
Солодкий нарцис, Віолена.
Пізніше наступна вродилася,
Чорна Мара. Теж донька, не син.

(Павза)

Нумо тепер, розкажи, що маеш сказати, бо знаю:
щось у тебе на серці,

Коли стаєш говорити, не дивлячись в очі.

МАТИ: — Ти добре знаєш, з тобою немає розмови,
ти завжди не тут,
Хібащо вдасться тебе зловити, щоб гудзик
пришити.

Ти й не слухаєш. Як вовчур лиш винокхуєш,
Вітриш завжди лиш те, що настане.
Мужчини не розуміють нічого.

АНН: — Дівчата тепер вже дорослі.

МАТИ: — Не дуже.

АНН: — За кого їх видамо?

МАТИ: — Час ще думати.

АНН: — О фальш жіночий! Скажи лиш: коли,
як гадаєш одне,

Не скажеш спочатку щось інше?
Я тебе знаю.

МАТИ: — Не скажу більш нічого.

АНН: — Жак Гюрі.

МАТИ: — Що з ним?

АНН: — Слухай. Я дам йому Віолену.

Він буде на місці сина, якого в нас не було.

То чесна, відважна людина.

Я його знаю змалечку, як мати його нам дала.

Він усе через мене пізнав:

Насіння, звірів, людей, зброю, приладдя, сусідів,
верховних, звичаї, — Бога,

Погоду, прикмети цієї старої землі,

Звичку перш думати, відтак говорити.

Я бачив, як він зростав, за мною слідкуючи;
Він не з тих, що перечать, тільки з тих, що
роздумують,

Як земля, що приймає зерно,
Де жодний фальш не пускає коріння, вмирає,
Тому не можна сказати, що він вірить у правду,
лиш, що правда у ньому зростає,
Найшовши собі поживу.

МАТИ: — Треба принаймні розвідати, чи вони собі
аж так до вподоби.

АНН: — Віолена зробить, що їй скажу. Що йдеться
про нього, (я знаю,

І ти знаєш теж, що він її кохає,
Але він дурень, боїться мені сказати.
Я дам йому Віолену, як він її схоче.
Він дістане її, кінець!

МАТИ: — Вже добре, гаразд, до ладу!

АНН: — Це все? Ти не маєш нічого більш на душі?

МАТИ: — Що ж іще?

АНН: — Гаразд! Я прикличу його сюди.

МАТИ: — Прикличеш? Прикличеш? Як? Анн!

АНН: — Все слід полагодити зараз,
Я маю потім тобі щось сказати.

МАТИ: — Мені сказати? Що таке? Анн, послухай
мене... Я боюся...

АНН: — Ну що ж?

МАТИ: — Мара спала цієї зими зо мною в кімнаті,
як ти був хворий,

І ми говорили до пізна в ліжку.

Певно, він добрий хлопець, і я його майже
люблю, як власну дитину.

Він не багатий, правда, але сумлінний робітник,
із чесного роду.

Можна б їм дати наш хутір Пів-Пуда з землями
вдолі,

Які задалекі для нас. Я теж і про це хотіла
сказати.

АНН: — Гарзд?

МАТИ: — Отож...

Без сумніву, що Віолена старша.

АНН: — Що далі?

МАТИ: — Далі? Чи знаєш напевно, що він кохає її?

Наш кум, майстер П'єр,

(Чому цього року скривався, ні з ким не балакав?)

Ти бачився з ним останнього року, як був він тут,

Як він на неї дивився, коли подавала до столу!

Він справді не має землі, та заробляє багато,

А вона, коли він говорив,

Як його слухала, з очима великими з подиву,

Забувши про напитки, аж я на неї сварила!

А Мара — ти знаєш! Ти знаєш, яка вона вперта!

Як у голову собі вбила вийти заміж за Жака,

Гей, гей, гей! — то тверда, як залізо.

Я не знаю. Не краще було б...

АНН: — Що це за небиліці?

МАТИ: — Згода вже, згода! Можна ж собі говорити,

Не треба сердитись.

АНН: — Я хочу, хай буде так:

Жак візьме Віолену за жінку.

МАТИ: — Добре, людоньки, згідна я: він одружиться з нею.

АНН: — А тепер, моя старенька, я маю іншу новину для тебе:

Я від'їжджаю.

МАТИ: — Я від'їжджаю?...

Ти від'їжджаєш? Що це ти тут говориш?

Ти їдеш, старий чоловіче?

АНН: — От тому й треба, щоб Жак і Віолена подружилися без проволоки,

І щоб він на моєму місці був тут хазяїном.

МАТИ: — Господи, ти від'їжджаєш? На завжди?

Куди ж ти поїдеш?

АНН, показуючи пальцем на південь:

— Он туди.

МАТИ: — В Шато?

АНН: — Ще далі.

МАТИ, знизивши голос:

— До Буржу, до іншого короля?

АНН: — До короля королів, у Єрусалим.

МАТИ: — Мати Божа, Ісусе милий!

(Вона сідає)

Вже Франції не вистачає тобі?

АНН: — Забагато страждання у Франції.

МАТИ: — Але ми тут зовсім безпечні, ніхто не торкає Реймсу!

АНН: — Якраз.

МАТИ: — Чому якраз?

АНН: — Якраз те. Ми — надто щасливі,

А інші не так.

МАТИ: — Анн, це не наша вина.

АНН: — Але також не їхня.

МАТИ: — Може. Я тільки знаю: ти тут, і ми маємо двоє дітей.

АНН: — Але ти бачиш, принаймні, що все зрушене з місця і кожний чогось шукає, розгублений.

Ті дими, що їх часом здалека видно, то не солома, що палиться.

І ті великі юрби убогих, які звідусіль напливають!

Нема короля для Франції, хіба той, що його віщували пророки.

МАТИ: — Це те, що ти нам колись тут читав?

АНН: — Замість владаря в нас — тільки два хлопчики:

Один на своєму острові, той англієць, Другий такий маленький, що не пізнати його між шуварами Люари.

На місці папи маємо трьох, і замість Риму — якийсь там собор у Швайцарії.

Все в боротьбі та й розтечі.
Бо зверхній тягар не тримає.
МАТИ: — І ти теж хочеш іти?
АНН: — Не видержу тут.
МАТИ: — Анн, що я тобі злого вчинила?
АНН: — Нічого, Єлисавето.
МАТИ: — Ти мене покидаєш на старість.
АНН: — Дай мені дозвіл сама.
МАТИ: — Ти мене більш не любиш і ти нещасний
зо мною.
АНН: — Я втомлений бути щасливим.
МАТИ: — Не погорджуй Господнім даром.
АНН: — Хай буде Богові слава, що добром наділив
мене!
Ось тридцять років тримаю святу дідизну від
батька,
І Господь на скиби мої посилає дощі.
За десять років не було однієї години моєї праці,
Що за неї мені не заплачено б вчетверо і ще
більше,
Неначе Бог не хотів би зостатись нарівні зо мною
в рахунках, залишивши розкритою книгу.
Все гине, а мене Він помилував.
Так прийду перед Нього порожнім, без заслуг
між усіми, які дістали заплату.
МАТИ: — Вдячне серце — вистачить.
АНН: — Але я ще не вдоволений Його добрими,
Як дістав ці, то чому залишати ще більші для
інших?
МАТИ: — Не розумію.
АНН: — Котрий більше одержить: порожній чи
повний дзбан?
Де більше води: в криниці, чи в повному джерелі?
МАТИ: — Наша майже висохла цього літа.
АНН: — Така біда цього світу, що кожний хотів би
своїм розумом утішатися,
Неначе б воно тільки для нього сотворене.

МАТИ: — Ти зобов'язаний з нами.
АНН: — Якщо мене звільниш, — ні.
МАТИ: — Я не пущу тебе, Анн!
АНН: — Ти бачиш: що треба було зробити, — вже
зроблене,
Дівчата дорослі, і Жак займе моє місце.
МАТИ: — Що ж тебе кличе далеко від нас?
АНН, усміхаючися:
— Ангел, що грає в сурму.
МАТИ: — Яка це сурма?
АНН: — Сурма без звуку, яку всі сприймають.
МАТИ: — Єрусалим далеко.
АНН: — А рай ще далі.
МАТИ: — Бог у кюті тут з нами.
АНН: — Але не яма в землі.
МАТИ: — Про яку яму говориш?
АНН: — Ту, де був вкопаний хрест.
Тепер вона все притягає до себе,
Там точка, якої не стерти; вузол, якого не
розв'язати.
МАТИ: — Що може один прочанин?
АНН: — Я не один!
Дивися, всі душі в мандрівці зо мною,
Одні мене пхають, а другі тягнуть,
Треті провадять за руку.
МАТИ: — Хто зна, чи не буде нам тебе треба?
АНН: — Хто зна, чи деінде я не потрібний?
Все в русі. Хто зна, чи не перечу плянові Бога,
зоставшись на місці,
Де вже не треба мене.
МАТИ: — Я знаю, що ти неуступна людина.
АНН, ніжно, міняючи голос:
— Ти все ще молода і гарна для мене.
Велика в мене любов до чорнявої Єлисавети.
МАТИ: — Мое волосся вже сиве.
АНН: — Скажи «так», Єлисавето...

МАТИ: — Анн, ти не zostавив мене протягом
тридцяти років.
Що буде зо мною тепер без господаря й друга?
АНН: — ... Це «так», яке нас розлучить тепер, скажи
дуже тихо,
Як тоді, коли нас двоє, давніше, з'єднало.

(Павза)

МАТИ, *зовсім тихо*:

— Так, Анн.

АНН: — Терпеливості, серденько! Скоро вернуся.
Не можеш мені якийсь час довіряти, коли мене
тут не буде?

Швидко наспіє друга розлука.

Ходім, на два дні поклади мені в торбу поживи.

Треба рушати.

МАТИ: — Що? Вже сьогодні?

АНН: — Так, вже сьогодні. Прощай, Єлисавето!

(Він кладе їй руку на голову. Мати бере його руку
й цілує.)

АНН: — Гарзд, я велю, щоб усі тут зійшлися:
чоловіки, жінки й діти.

Я вдарю в дзвін. Треба, щоб усі тут були; я маю
їм щось сказати.

(Він виходить)

Друга сцена:

Під час цієї сцени чути голос дзвона, що скликає
людей на хутір. Входить Мара.

МАРА, до матері:

— Іди, скажи йому, що вона не піде за нього!

МАТИ: — Маро, ти була тут?

МАРА: — Іди, я кажу тобі, сказати йому, що вона за
нього не піде!

МАТИ: — Хто «вона»? Хто «він»? Хіба знаєш, що
вони поберуться?

МАРА: — Я була тут. Я все чула.

МАТИ: — Гарзд, моя дочко! Це твій батько так хоче.
Ти бачила: я зробила все, що могла, і не вмiла
його переконати.

МАРА: — Скажи йому, що вона не піде за нього,
або я вб'ю себе.

МАТИ: — Маро!

МАРА: — Я в дровитні повішуся,
Там, де найшли повішену кітку.

МАТИ: — Маро! Недобра!

МАРА: — Вона хоче в мене його відібрати!
Вона зараз хоче взяти його від мене! Це я
Мала б жінкою йому бути, — не вона,
Що це я, вона добре знає!

МАТИ: — Вона старша.

МАРА: — Що з того?

МАТИ: — Твій батько так хоче.

МАРА: — Не дбаю про те.

МАТИ: — Жак Г'юрі її любить.

МАРА: — Це неправда! Я добре знаю, що лиш вам
я нелюба!

Ви завжди її воліли! О, як говорите про Віолену,
— капає цукор,

Солодку ягідку смокчете, сплюнувши кісткою.
Але Мара — гірка! Тверда, як залізо, квасна
шкаралуща.

І немов не досить краси в вашої Віолени,

Їй достанеться ще й Комбернон!

Що ж вона вмiє робити, нездара?

Хто з нас двох провадить підводу?

Вона думає, що вона краща ніж

Одинадцятьтисячдвіць!

Але я — Мара Веркор, що не терпить
несправедливости,
Мара, яка каже правду, і це те, що наводить
лють на людей.
Хай лютяться! Покажу їм дулю.
Горить мені праця в руках.
І дивись: все для неї й нічого для мене!

МАТИ: — Ти дістанеш свою частину.
МАРА: — Подумайте! Сухе, глиняне поле вгорі! Де
треба п'ять волів, щоб орати,
Лихі землі в Шенші.

МАТИ: — Все ж таки добре нам родять.
МАРА: — Певно.
Кукіль і полинь, касію і коров'як,
Буде з чого робити ліки.

МАТИ: — Недобра, ти знаєш, що неправда це все,
Що ніхто тобі зла не бажає!
Ти сама була завжди лукавою:
Змалечку плакала, хоч і не били тебе.
Скажи, може, що ні, поганюща!
Не старша вона? Що їй можеш закинути?
Зависна! Вона завжди тобі уступала.
Отож! Перше вона піде заміж, і ти теж, та
пізніше!
Зрештою — пізно вже, батько рушає, ах,
я нещасна!
Він пішов з Віоленою говорити й шукати Жака.

МАРА: — Це правда! Скоро біжи, поспішай!
МАТИ: — Куди?
МАРА: — Мамо, дивись! Ти добре знаєш, яка я!
Скажи йому, що вона не піде за нього, матусю!
МАТИ: — Певно, що цього я не зроблю.
МАРА: — Повтори йому тільки те, що я вже сказала.
Скажи, що я вб'юся. Ти мене зрозуміла?
(Вона пероручино дивиться на маму)

МАТИ: — Га?
МАРА: — Ти думаєш, що я того не вдюю?
МАТИ: — Ти вдієш, мій Боже!
МАРА: — Отже, йди!
МАТИ: — О голову вперта!
МАРА: — Не твоя то вина.
Повтори йому тільки мої слова.
МАТИ: — А він? Звідки знаєш, що він схоче з тобою
вінчатися?
МАРА: — Він певно не схоче.
МАТИ: — Гаразд...
МАРА: — Гаразд?
МАТИ: — Не думай, що я йому буду радити робити
все, що ти хочеш! Навпаки!
Я повторю тільки те, що ти кажеш.
Певно вона не буде дурна тобі уступити, якщо
повірить мені.

(Виходить)

Третя сцена:

*Входить Анн Веркор і Жак Гюрі. Цей останній по-
пихає перед себе людину поганого вигляду, з руками
зв'язаними за спиною. За ним ідуть два слуги, один
із них несе в'язанку сухих дров, а другий, позаду, три-
має собаку на ремені.*

АНН, зупиняючись:

— Гей! Що ти маєш мені сказати, Жак!

ЖАК: — Це так, як я вам казав! Цього разу

Піймав я його на вчинку, із сікачем у жмені!

Я тихо ззаду підкрався і враз

Накинувся, як довгий, на нього,

Бістро, неначе на зайця у сховку в час жнив.

Двадцять малих тополь, які ви так любите,
лежало стиртою побіч.
АНН: — Чому не прийшов до мене? Я дав би йому
Дерева, скільки потребує.
ЖАК: — Дерево, яке він потребує, це держак батого.
Тут не потреба, тут злоба, бажання пошкодити.
Це злі люди в Шевоші, які завжди скорі робити
не зна що,
Щоб мати славу, хвалитися перед світом!
Але цьому ось своїм ножиком вуха обріжу!
АНН: — Ні.
ЖАК: — Дозвольте його прив'язати за руки до плуга
перед Великою Брамою,
Лицем до вістря, хай собака його стереже.
АНН: — Теж ні.
ЖАК: — Що ж з ним зробити?
АНН: — Пошли його геть, додому.
ЖАК: — З дровами?
АНН: — Ще даси йому й другу в'язанку. Скоро йди
принеси!
ЖАК: — Не добре ж так, батьку.
АНН, підморгуючи:
— Ти його можеш зв'язати посередині, щоб він
не згубився,
Це допоможе йому перебрести потік Сапоне.
ЖАК, вибухає сміхом:
— О, наш господарю!
Ніхто, крім вас, не міг найти таку вигадку!
(Прив'язують чоловікові дрова на плечах і на гру-
дах. Вдаваний похід. Один з робітників маршує пер-
ший, вдаючи, що грає на сурмі. Інші за ним. Собака
скаче й гавкає. Вони виходять.)
АНН: — Ось я зробив справедливість.
ЖАК: — І добре зробив, наш майстре!
АНН: — Це ти, Жак, віднині будеш її робити за мене.
ЖАК: — Що ви говорите?

АНН: — Що ти, Жак, віднині будеш її робити за мене.
Я тебе вибрав.
На своєму місці залишаю тебе в Комберноні.
ЖАК: — Що це він каже? Ви розумієте, мамо? Що
він говорить?
МАТИ, кричить з усієї сили:
— Він їде до Палестини, в Єрусалим!
ЖАК: — В Єрусалим?
АНН: — То правда, я зараз рушаю.
ЖАК: — Рушаєте? В Єрусалим? Що це все значить?
АНН: — Ти добре мене зрозумів.
ЖАК: — Як то? Нас покидаєте в час найбільшої
праці?
АНН: — Не треба двох господарів у Комберноні.
ЖАК: — Батьку, я ж вам не більше, ніж син.
АНН: — Ти будеш батьком за мене.
ЖАК: — Я вас не розумію.
АНН: — Я йду. Візьми Комбернон від мене,
Як я його взяв від батька, той же від діда,
А Радульф Франк, перший з нашого роду, від
святого Ремі з Реймсу,
Він же від Геновеви з Парижу
Дістав цю землю поганську, тоді ще страшну,
Деревом диким, трійливими тернами вкриту.
Візьми цю землю, яку ми дістали від святого
Ремі з небес,
Десятину плативши в Монсанв'єржі тим голубам,
Що воркують осівши там на хвилину.
Ніколи худоба тут не хворіє, не висихають
криниці, ні груди;
Зерно тут тверде, як золото, солома шорстка,
як залізо.
А проти розбійників маємо зброю, Комбернонові
мури і короля сусіда.
Збери ці жнива за мене, що я посіяв, як сам я
давніше
Скородив скиби, що їх мій батько виорав.

О, добра праця рільнича, коли сонце — віл
золотий, дощ — скарбник, а Бог — наш
супутник у всі будні нашої праці,
Коли кожний працює, як може!

Інші ждуть добра від людей, а ми достаємо його
просто з висот:

Сто за одне, колосок за зерно, і за гілку — дерево.
Бо така справедливість Господа з нами, Його
міри такі, якими нам платить.

Провадь, замість мене, рало, звільнивши цю
землю з хліба, якого сам Бог зажадав.

Дай поживу всім сотворінням, людям і звірам,
духові, тілу й безсмертній душі.

Ви, жінки, і ви слуги, дивіться! Тут син мого
вибору, Жак Гюрі.

Я йду, а він залишається на моєму місці. Будьте
слухняні йому.

ЖАК: — Хай станеться ваша воля!

АНН: — Віолено!

Первородна дитино, замість сина, якого не мав я!
Спадкоступнице мого імени, в яким даси мене
другому!

Віолено, коли матимеш чоловіка, не погорджуй
любов'ю до батька,

Бо не можеш віддати батькові те, що дістала,
навіть коли схотіла б.

Все рівне між чоловіком і жінкою; те, що їм
невідоме, приймають у вірі одне від одного.

Тут взаємна релігія, служіння, через яке груди
жінки пучняв'є молоком.

Але батько знає дітей і те, що таїлося в ньому.
Знай, донько, любов свого батька! Бо батькове
серце

Не прохає нічого від своєї дитини, і дитина не
мусить

Собі заробити чи заслужити любов.

Як дитя було в ньому спочатку, так залишається
добром і дідизною, поміччю, честю,
запорукою, справедливістю.

Моя душа не розлучиться з тією душею, що її
провістив я.

Прийшла вже тепер година, година розлуки.

ВІОЛЕНА: — Батьку, не говори цих жорстоких слів!

АНН: — Жак, ти мені син, якого люблю.

Візьми її. Я даю тобі Віолену, доньку мою!
Забери їй моє ім'я.

Люби її, — вона чиста, як золото, —
Люби повсякденно, ціле життя, як хліб, що не
сприкриться.

Вона проста й слухняна, вражлива і скромна.
Не завдає їй жодного болю, добротою обгорни.
Все — твоє, крім частини, яка, за моїм
розпорядженням, належить Марі.

ЖАК: — Як, мій батьку? Вашу доньку, ваше добро...

АНН: — Я разом тобі даю, як довго вони мої.

ЖАК: — Але хто зна, чи вона мене хоче.

АНН: — Хто знав би?

(Віолена дивиться на Жака і мовчки хитає головою
на згоду)

ЖАК: — Ти хочеш мене, Віолено?

ВІОЛЕНА: — Так батько бажає.

ЖАК: — Ти теж бажаєш?

ВІОЛЕНА: — Я теж.

ЖАК: — Віолено! Як же тебе прийняти!

ВІОЛЕНА: — Роздумай добре, ще поки час!

ЖАК: — Бог бачить, я беру тебе й не віддам більш
ніколи!

(Він бере її за руку)

Я тебе міцно тримаю: твою руку, рамено й все,
що з ним разом.

Батьки, ваша донька — не ваша вже, а моя!

АНН: — Гарзд, вони вже суджені, здійснилося.
Що скажеш, матусю?

МАТИ: — Я рада!

(Вона плаче)

АНН: — Вона плаче, стара!

Хай станеться. Наших дітей нам беруть, і ми
самі залишаємось:

Стара, яка лиш харчується краплиною молока
і кришкою білого хліба,

Старий із сивими волосинками в вухах, як
артишокове серце.

Готовте їй шлюбну сукню!

Діти, я не буду на вашім весіллі!

БІОЛЕНА: — Як, батьку?

МАТИ: — Анн!

АНН: — Я від'їжджаю тепер.

БІОЛЕНА: — Батьку, як? Поки ми повінчались?

АНН: — Так треба. Мати тобі роз'яснить.

(Входить Мара)

МАТИ: — Як довго побудеш там?

АНН: — Не знаю. Коротко, може. Незабаром приїду
назад.

(Тиша)

Голос дітей, здалека:

— «Ой синичко-щебетушко,
Іси шкірку, не м'якушку» . . .

АНН: — На злото-рожевому дереві співає синиця.
Що каже? Що дощ уночі був золотом для землі
По довгих днях спеки. Що каже?
Каже, що добре трудитись на полі.
Що більше? Що гарна погода, що Бог великий,
що дві години ще до полудня.
Що ще говорить та мала пташка?

Що час уже рушати старому в дорогу,
Щоб покинув людей і їх справи,
Жак, я лишаю тобі все, що мое. Піклуйся

жінками.

ЖАК: — Як, ви вже їдете?

АНН: — Здається, що він нічого не чув . . .

ЖАК: — Як, так зараз?

АНН: — Пора вже.

МАТИ: — Ти ж не поїдеш не з'ївши!

(В той час слуги накрыли великий стіл до обіду)

АНН, до однієї служниці:

— Мою торбу, мій капелюх!

Принеси мої черевики! Мій плащ.

У мене не має часу спожити цей обід з вами.

МАТИ: — Анн! Як довго зостанешся там? Рік, два,
ще довше?

АНН: — Рік, два роки. Так, стільки.

Це перший раз я тебе покидаю, хато!

Комберноне, садибо свята!

Вважайте добре на все! Жак тут на моему місці!

Дивися, тут піч, де завжди вогонь, дивися, тут
стіл, де годую моїх.

Сідайте до столу! Хай востанне розділю вам хліб.

*(Він сідає на покутті, до довгого стола, мати по
правиці. Всі слуги й служниці стоять, кожне на сво-
єму місці. Він бере хліб, хрестить його ножем, крає
його і велить Біолени і Марі розділяти. Сам затримує
собі останній шматок. Потім урочисто звертається до
матері, розгортаючи рамена)*

АНН: — Прощай, Єлисавето!

МАТИ, плачучи на його раменах:

— Ти більше мене не побачиш.

АНН, тихше:

— Прощай, Єлисавето.

*(Він звертається до Марі, дивиться довго суворо
на неї, потім простягає їй руку)*

— Прощай, Маро! Будь добра.

ДРУГА ДІЯ

МАРА, цілуючи його руку:

— Прощай, батьку.

(Тиша. Анн Веркор дивиться перед собою, немов не бачить Віолени, повної скорботи, коло нього. Вкінці він звертається до неї, і вона обіймає його, плачучи на його грудях)

АНН, мов би не помітив, до слуг:

— Всі ви прощайте.

Я завжди був до вас справедливий. Хто каже,
що ні, той бреше.

Я не такий, як інші господарі. Похвалю, коли
треба, і коли треба, зганю.

Тепер я рушаю; робіть так, наче я був би тут.

Бо я повернуся. Повернуся в хвилину, коли ви
мене не будете ждати.

(Він подає всім руку)

Приведіть мені мого коня.

(Нахиляється до Віолени, яка його ввесь час тримає в обіймах)

Що сталося, донечко?

Ти замінила батька на мужа.

ВІОЛЕНА: — Горе, батьку мій, горе!

(Він лагідно визволяється)

МАТИ: — Скажи, коли вернешся?

АНН: — Я не можу сказати.

Може, то станеться ранком, може, в полудень,
в обід,

І, може, вночі, вас збудивши; ви почувете мій
крок на дорозі.

Прощайте.

(Він виходить. Всі — як закам'янілі. Жак Гюрі бере руку Віолени. Чути здалека зозулю:

Пів — день!

Пів — день!

Ген — там!

Ген — там!

Той самий голл.

ГОЛОС ЖІНКИ до неба, з найвищої вежі Монсан-
в'ержу:

— Радуйся, Царице, Мати милосердя,
Життя, солодкість і наше надіє, радуйся!
До тебе кличемо, відкинені діти Єви,
До тебе зітхаємо зо стогоном і плачемо на цій
долині сліз.

Зверни, наша Заступнице, свої милосердні очі
на нас

І покажи нам по цім вигнанні Ісуса,
благословенний плід твоєї утроби,

О благородна,

О богобоязна,

О солодка Діво Маріє!

(Довга павза при порожній сцені)

Перша сцена:

Входять Мати і Мара.

МАРА: — Що вона сказала?

МАТИ: — Я розповіла все, неначе принагідно. Ти
бачиш, за кілька днів вона втратила всю
веселість.

МАРА: — Ніколи вона стільки не говорила.

МАТИ: — Але не сміялася більш. То мені завдає жалю.
Може, тому, що Жака нема, він аж сьогодні
приїде.

І батько нас також покинув.

МАРА: — Це все, що ти їй сказала?

МАТИ: — Це те, і решту без змін, як ти мені доручила
сказати:

Жак і ти, що кохаєш його, і все інше,
Але що цього разу не треба бути дурною, дати
собою крутити, —

Це я додала, повторивши два чи три рази;
Не можна ж розбити шлюб, який вже майже
здійснений, наперекір волі батька.

Що люди подумали б?

МАРА: — А вона що відповіла?

МАТИ: — Вона почала сміятись, а я стала плакати.

МАРА: — Я покажу їй, як сміятися!

МАТИ: — То не був сміх, який я люблю, моєї
маленької доні, і я стала плакати.

Я сказала: «Ні, ні, Віолено, моя ти дитино!»

А вона тоді, мовчки, дала мені знак рукою:
хотіла бути сама.

Ах, скільки горя з дітьми!

МАРА: — Цить!

МАТИ: — Що це?

Я жалкую, що я зробила.

МАРА: — Гарзд! Не бачиш її там удолі за
живоплотом?

Вона йде за деревами. Вже не видно її.

(Тиша. Чути за сценою голос рога)

МАТИ: — Ось Жак надходить. Я пізнаю звук його
рога.

МАРА: — Ходім геть.

(Виходять)

Друга сцена:

Входить Жак Гюрі.

ЖАК, розглядається:

— Я не бачу її,

Та вона переказала,

Що хоче сьогодні вранці мене тут зустрінути.

(Входить Мара. Вона підступає до Жака і за кілька кроків перед ним робить церемонний поклін)

ЖАК: — Добридень, Маро.

МАРА: — Пане, ваша слуга.

ЖАК: — Що це за жарти?

МАРА: — Чи я тебе не повинна слухатись? Чи ти
тут не пан, і маєш тільки

Господа над собою, неначе король і цісар сам
Карл Великий?

ЖАК: — Кепкуй, але все ж таки правду говориш,
Маро!

Так, це прекрасно! Дорога сестро, я дуже
щасливий!

МАРА: — Не дорога сестра я тобі! Я слуга твоя, як
цього бажаєш.

Мужу з Брену! Сину землі невірничої! Я не твоя
сестра, ти не з нашої крові!

ЖАК: — Я чоловік Віолени.

МАРА: — Ще ні.

ЖАК: — Я завтра ним стану.

МАРА: — Хто зна?

ЖАК: — Маро, я добре роздумав і вірю,
Що тобі снилась ціла та історія, яку ти колись
тут мені розповіла.

МАРА: — Яка історія?

ЖАК: — Здивовану не вдавай!
Та історія з будівничим, той таємний цілунок
удосвіта.

МАРА: — Можливо. Я погано розгледіла. В мене,
все ж таки, очі добрі!

ЖАК: — Мені розповіли довірно, що той чоловік
прокажений!

МАРА: — Я не люблю тебе, Жак, та ти маєш право
все знати.

Треба, щоб усе було чисте і ясне тут
у Монсанв'ержі,

Що видний на ціле королівство.

ЖАК: — За хвилину все проясниться.

МАРА: — Кмітливий ти. Ніщо не пройде повз твою
увагу!

ЖАК: — Бачу принаймні, що ти не любиш мене.

МАРА: — Сумніваєшся, може? Хіба я так не сказала?

ЖАК: — Не у всіх одначе людей тут — твоя думка.

МАРА: — Ти говориш про Віолену? Я за неї шаріюся;

Що за сором давати себе:

Душу, тіло та й серце, — усе так

Знутри, і ззовні і з кореня.

ЖАК: — Я знаю, що вона зовсім моя.

МАРА: — Так! Як він це добре говорить!

Який він певний про речі, що тільки для нього!

Простак із Брену! Речі ж нам тільки належать,

Які ми зробили, взяли чи здобули!

ЖАК: — Але ти, Маро, подобаєшся мені. Проти тебе
не маю нічого.

МАРА: — Як проти всього тутешнього, думаю!

ЖАК: — То не моя вина, що ти не мужчина,

Що забираю твої маєтки.

МАРА: — Який він гордий, вдоволений! Дивіться!
не може стримати сміху!

Нумо! Не мучся, не крийся. Засмійся!

(Він сміється)

Я знаю добре твоє лице, Жак!

ЖАК: — Ти сердися, що не можеш мене засмутити.

МАРА: — Неначе батько, який говорив,
Сміючися одним і плачучи другим оком.

ЖАК: — Скажи, чи не пан я доброго хутора?

МАРА: — І батько був старий уже, правда?

Ти знаєш щонебудь краще, ніж він?

ЖАК: — Для кожного прийде час.

МАРА: — То правда, Жак, ти хороший хлопець.

Дивіться, він червоніє!

ЖАК: — Не муч мене!

МАРА: — Все ж таки, шкода.

ЖАК: — Що шкода?

МАРА: — Прощай, чоловіче сестри. Прощай, пане
на Монсанв'ержі, ха, ха!

ЖАК: — Я докажу тобі, що так є.

МАРА: — Збagni дух місця цього, простаче з Брену!

Він думає, як селянин, що все — його власність,
але побачить щось інше,

Як селянин, якому належить усе, що найвище
зростає на його рівному полі!

Та Монсанв'ерж — Божа власність, і пан
Монсанв'ержу — людина Божа, якій ніщо
не належить,

Бо все одержав для іншого.

Це істина, якої нас змалечку вчать.

Нема височнішого місця, як наше.

Навчися духу твоїх господарів!

(Відходить, та ще зупиняється)

Ах! Віолена, яку я зустрінула,

Просила тобі щось переказати.

ЖАК: — Чому відразу ти не сказала?

МАРА: — Вона жде тебе коло криниці.

Третя сцена:

ЖАК: — Радуйся, моя наречено, в цвіті гілок!

Віолено, яка ти прекрасна!

ВІОЛЕНА, за сценою, невидна:

— Жак! Добридень!

Ах, як ти довго барився!

ЖАК: — Треба було все продати, позбутися геть
усього, звільнитися зовсім,

Щоб стати мужем тільки для Монсанв'ержу

Й для тебе.

Що це за дивна сукня?

ВІОЛЕНА: — Я вдягнула її для тебе. Я говорила про
неї тобі. Не пізнаєш?

Це майже одяг черниць з Монсанв'ержу, тільки
без верхньої рясни,

Одяг, який вони носять на хорах, далматика
дияконська.

Вони мають право вдягати щось священиче,

Бо вони самі, як Причастя.

У жінок Комбернону привілей одягатись так
двічі:

В день їх заручин, уперше,

(Вона входить)

І вдруте в день смерти.

ЖАК: — Віолено, значить це правда, що нині день
наших заручин?

ВІОЛЕНА: — Час ще, ми не подружені, Жак!

Як ти хотів тільки здійснити батькову волю, —
можеш роздумати ще,

Це нас обох торкається. Скажи тільки слово.

Я не візьму тобі за зло, Жак,

Бо немає жодних обіцянок ще між нами й не
знаю, чи я тобі люба.

ЖАК: — Віолено, яка ти прекрасна! Який чудовий
цей світ, в якому ти мені призначена.

ВІОЛЕНА: — Жак, це ти сам, що найліпше на світі.

ЖАК: — То значить це правда: ти згідна стати моєю?

ВІОЛЕНА: — Це правда, добридень, мій любий! Я твоя.

ЖАК: — Добридень, моя дружино! Віолено солодка,
добридень!

ВІОЛЕНА: — Як мило це слухати, Жак!

ЖАК: — Ніколи не розлучайся! Скажи, що ніколи
не перестанеш бути
Тим ангелом, що для мене зійшов на землю.

ВІОЛЕНА: — Ніколи те, що моє, не перестане бути
твоїм.

ЖАК: — Теж і я, Віолено...

ВІОЛЕНА: — Не кажи нічого. Ні про що тебе не питаю.

Ти тут, і цього досить. Добридень, мій Жак!

Ах, яка гарна година! Я не бажаю іншої.

ЖАК: — Завтра ще краща буде.

ВІОЛЕНА: — Завтра залишу цю сукню величчу.

ЖАК: — Ти будеш так близько мене, що я тебе не
побачу.

ВІОЛЕНА: — Дуже близько, то правда.

ЖАК: — І завтра на очах всіх я візьму цю королеву
в обійми.

ВІОЛЕНА: — Візьми її й не дозволь відійти!

Візьми свою подругу разом, щоб її не знайшли

І ніхто їй зла не вчинив.

ЖАК: — Не пожалкуєш потім льону і золота?

ВІОЛЕНА: — Чи це провина, що я бажала годинку
гарною бути?

ЖАК: — Ні, моя славна лілеє, не надивлюся на тебе,
Зоре моя в своїм сяйві!

ВІОЛЕНА: — О Жак, скажи мені ще, що я гарна для
тебе!

ЖАК: — Так, Віолено.

ВІОЛЕНА: — Найкраща з жінок, і всі інші для тебе
ніщо?

ЖАК: — Так, Віолено.

ВІОЛЕНА: — І ти кохаєш мене, єдину, як чоловік
преніжно кохає бідну істоту, яку йому віддали?

ЖАК: — Так, Віолено.

ВІОЛЕНА: — Яка віддається йому з повного серця,
Жак, повір, не приховуючи нічого.

ЖАК: — Чи ти, Віолено, не довіряєш мені?

ВІОЛЕНА: — Я вірю, о Жак! Я вірю в тебе! Я довіряю
тобі, мій коханий!

ЖАК: — Чому тоді той неспокій і жак?

Покажи правицю мені.

(Вона показує)

Ти вже не маєш персня від мене?

ВІОЛЕНА: — Я все тобі поясню за хвилину, і будеш
вдоволений.

ЖАК: — Я радий вже, Віолено. Я вірю тобі.

ВІОЛЕНА: — Я більше, ніж перстень, Жак. Я —
скарб превеликий.

ЖАК: — Ось ти знову не довіряєш мені.

ВІОЛЕНА: — Жак, я не маю вини, що кохаю тебе.

Це теж Божа воля і батькова.

Ти опіка моя; хто зна, чи не мусітимеш мене
боронити і рятувати?

Вистачає, щоб я зовсім тобі віддалася. А ренгта,
то твоє діло, вже не мое.

ЖАК: — Ти віддаєшся мені, моя соняшна квітко?

ВІОЛЕНА: — Так, Жак.

ЖАК: — Хто зможе, тоді нас розлучити?

ВІОЛЕНА: — Ах, який світ великий і які ми самотні!

ЖАК: — Бідна дитино, я знаю, твій батько поїхав,
І я також не маю нікого,

Хто міг би сказати, що добре, що зле.

Треба мені допомогти, Віолено, так як і я тобі.

ВІОЛЕНА: — Мій батько покинув мене.

ЖАК: — Та я, Віолено, тобі залишився.

ВІОЛЕНА: — Ні мамі моїй, ні сестрі я не люба,

Хоч я їм нічого не вдіяла.

Залишився мені оцей великий, страшний чоловік,
якого не знаю.

(Він хоче взяти її в обійми, вона його відсовує)

Жак, не торкайся мене.

ЖАК: — Хіба я прокажений?

ВІОЛЕНА: — Жак, я хочу поговорити з тобою, ах!
Як це важко!

Не залишай мене, Жак, я маю тільки тебе!

ЖАК: — Хто тобі зла бажає?

ВІОЛЕНА: — Знай, що робиш, за жінку мене беручи.

Дай мені говорити покірно, мій пане,

Який дістане душу і тіло у захист із Божих рук
і від батька, їхніх творців.

І знай: те віно, яке приношу, — не те, що від
інших жінок,

Цей святий горб, який молиться день і ніч до
Всевишнього, мов вівтар, що завжди куриться,
Мов лампа, завжди засвічена, до якої ми маємо
достачати оливи.

А свідком нашого шлюбу — не людина, тільки
Господь, від якого беремо феоде.

Він Всемогутній, Бог Саваот.

І не сонце липневе світить на нас, тільки
проміння Його обличчя.

ЖАК: — Віолено, я не духовний, не монах, не молець,
Паламар чи чернець з Монсанв'єржу.

Я маю завдання і я його виконаю:

Годувати тих голубів, що воркують,

І наповнити той кіш, який спускається з неба
щоранку.

То написане. Добре так.

Я зрозумів і поклав собі в голову, і більше не
вимагай.

Не вимагай від мене такого, що мені недосяжне:
Розуміти, чому ті святі жінки замувані в тім
голубнику вгорі.

Небо для райських, для земних — земля.
Бо пшениця сама не росте, потрібний добрий
рільник,

А ним, я можу сказати без чванства, я є,
І ніхто не навчить мене тут, ні навіть, може,
твій батько,

Бо він вже старий і тримається своїх поглядів.
Кожний із нас на своєму місці, це вірно,
І твій батько, даючи тебе враз з Монсанв'ержем
мені,

Знав, що робив, і це справедливо.

ВІОЛЕНА: — Але я, Жак, не кохаю тебе тому, що так
справедливо.

І навіть, якби так не було, я кохала б тебе ще
більше.

ЖАК: — Не розумію тебе, Віолено.

ВІОЛЕНА: — Жак, не змушуй мене говорити! Ти
кохаєш мене,
А я тобі можу вдіяти тільки зло. Покинь мене
краще.

Не може бути між нами двома справедливости,
Лиш милосердя і віра. Відійди, поки час, від мене.

ЖАК: — Віолено, не розумію.

ВІОЛЕНА: — Мій любий, не змушуй мене відкрити
тобі велику мою таємницю.

ЖАК: — Велику твою таємницю?

ВІОЛЕНА: — Таку велику, що все вже здійснилось,
І ти відмовишся від вінчання зо мною.

ЖАК: — Не розумію.

ВІОЛЕНА: — Чи в цій хвилині не гарна я, Жак?
Чого ще від мене бажаєш?

Чого ще від квітки бажають?

Щоб була гарна і запашна, бідна квітка.

Квітка — скроминуца, але радість, яку дала
на хвилину,

Не з тих речей, що мають початок і кінчаться.
Чи не вродлива я? Бракує чогось? Я бачу в твоїх
очах, мій коханий:

Немає нічого в цю мить у твоїй душі, що не
кохає мене, що вагається в мені.

Не вистачає моєї душі? Візьми її, доки я тут,
глибоко її вдихни, твоя ж бо вона!

Вистачає хвилини для смерти, і сама смерть не
знищить нас одне в одному,

Ні наше кохання. А чи треба мертвому жити?
Що хочеш зробити зо мною? Втікай, віддалися!

Навіщо вінчатись зо мною? Узяти тільки для себе
Те, що належить Богові?

Божа рука надо мною, не охорониш мене!

О Жак! Не бути нам чоловіком і жінкою в цьому
світі!

ЖАК: — Віолено, що за дивні — ніжні та гіркі ці
слова? Якими стежками,
Зрадливими та понурими, ти хочеш мене
повести?

Гадаю, що ти мене випробовуєш, граючи зо мною,
бо я людина проста й невчена.

Ах, Віолено, яка ти гарна, і як мені лячно
дивитись на тебе в цій страшній сукні!

Бо це не краса жіноча, тільки одежа жерця
при вівтарі,

Вона вдягає священика, залишаючи вільний бік
і розкриті рамена.

Ах, я бачу, це дух Монсанв'ержу, який живе
в тобі,

І квітка небесна за межами цього саду.

Не звертай до мене цього лица, яке вже не з
нашого світу!

Це не моя дорога Віолена. Вже янголів досить
слугує в небі до Служби Божої!

Май милосердя, бо я чоловік без крил, радів
дістати товариша,
Якого сам Бог послав, слухати, як віддихає
з чолом на моєму рамені.
Солодка пташко! Небо гарне, але теж гарно,
коли тебе зловлять.
Небо гарне, але теж гарно, і гідне самого Бога
Словнити мужове серце, не зоставивши
порожнечі.
Не карай же мене відсутністю свого обличчя.
Без сумніву, я мужчина без мудрости й без краси,
Але кохаю тебе, ангеле мій, моя королево,
премила.

ВІОЛЕНА: — Так я тебе даром остерігала, і ти хочеш
узяти мене за жінку,
Не відступаєш від свого бажання?

ЖАК: — Ніколи, моя Віолено.

ВІОЛЕНА: — Як хто бере жінку, вони вже тільки
одна душа й одне тіло,
І ніщо їх більш не розлучить.

ЖАК: — Ніщо, Віолено.

ВІОЛЕНА: — Ти сам так бажаєш! Не пристойть тепер,
щоб я щось скривала,
Щоб ховала для себе несказанну цю таємницю.

ЖАК: — Таємницю, моя Віолено?

ВІОЛЕНА: — Справді, таку велику, мій Жак,
Що твоє серце насититься,
Що нічого більш не буде прохати,
Що ніколи ніхто не відрве нас одне від одного.
Таке глибоке порозуміння:
Ні життя, Жак, ні пекло, ні саме небо
Не зможуть його перервати, ніколи не зможуть
скінчити

Хвилини, в якій я все проясню
У горні страшного сонця, яке тут присутне
І майже засліплює нам наші лиця.

ЖАК: — Тож говори.

ВІОЛЕНА: — Але перше скажи ще раз, що кохаєш
мене.

ЖАК: — Я кохаю тебе.

ВІОЛЕНА: — Що я твоя жінка і твоя єдина любов.

ЖАК: — Моя жінка, моя велика любов.

ВІОЛЕНА: — Пізнай той вогонь, в яким я згоряю.
Пізнай це тіло, яке так любиш. Зблизися до мене.

(Рух)

Ще ближче! Багато ближче! Цілком коло мого
боку!

Сядь на цій лавці.

(Мовчанка)

Подай свій ніж.

(Він їй дає ножа. Вона робить розріз у полотні збоку,
над серцем, на лівій груді і, похилена над ним, розгортаючи
руками розріз, показує своє тіло, на якому видно першу пляму
прокази. Тиша)

ЖАК, з викривленим обличчям:

— Дай мені ножа, Віолено.

Чи я помиляюся? Що це за срібна квітка, якою
позначене твоє тіло?

ВІОЛЕНА: — Ти не помиляєшся.

ЖАК: — Це та недуга? Скажи, Віолено!

ВІОЛЕНА: — Вона, Жак.

ЖАК: — Проказа!

ВІОЛЕНА: — Справді, тебе важко переконати.

Щоб повірити, ти мусів побачити.

ЖАК: — А яка проказа страшніша: душі чи тіла?

ВІОЛЕНА: — Не знаю ніщо про другу; я знаю тільки
тілесну, яка вже велике лихо.

ЖАК: — Ти не знаєш про іншу, проклята?

ВІОЛЕНА: — Я не проклята.

ЖАК: — Безчесна, проклята,

Проклята на своїй душі й на тілі!

ВІОЛЕНА: — Так ти не прохаш мене вийти за тебе
заміж?

ЖАК: — Не насміхайся, чортова донько.

ВІОЛЕНА: — Таке то велике кохання, що ти зберігав
для мене?

ЖАК: — Така то лілея, яку я собі вибрав?

ВІОЛЕНА: — Такий чоловік із тебе на місці батька
мого?

ЖАК: — Такий то ангел, зісланий Богом?

ВІОЛЕНА: — «Ах, хто відірве нас, одне від одного?

Я люблю тебе, Жак, і ти мене охорониш.

Я знаю: на твоїх раменах нічого не мушу
боятися.»

ЖАК: — Не насміхайся цими страшними словами.

ВІОЛЕНА: — Скажи, чи я не дотримала слова?

Не вистачає моєї душі? Не досить тобі мого тіла?

Забудеш тепер свою Віолену і серце, яке тобі
показала?

ЖАК: — Іди геть від мене!

ВІОЛЕНА: — Я досить далеко, Жак, не мусиш нічого
боятися.

ЖАК: — Так, так, дальше, ніж від того паршивого пса,
Що обнажує кості з гнилого м'яса!

ВІОЛЕНА: — Ти говориш про П'єра з Краону?

ЖАК: — Говорю про того, кого ти поцілувала в уста.

ВІОЛЕНА: — Хто тобі розказав?

ЖАК: — Мара узріла своїми очима.

Вона мені все розказала, як обов'язок каже.

А я, нещасний, не вірив!

Ну, скажи! Признайся! Це правда? Скажи, чи
не правда.

ВІОЛЕНА: — Це правда, Жак. Мара лиш правду
говорить.

ЖАК: — Це правда, що ти його поцілувала в лице?

ВІОЛЕНА: — Це правда.

ЖАК: — Проклята! Чи полум'я пекла таке смачне,
Що ти його ще за життя зажадала?

ВІОЛЕНА, дуже тихо:

— Ні, не проклята,

Солодка твоя Віолена! Солодка твоя Віолена!

ЖАК: — Ти не перечиш зовсім, що той чоловік
тебе мав?

ВІОЛЕНА: — Я не перечу нічого, Жак.

ЖАК: — Та я, Віолено, тебе ще кохаю. О, це
жорстоко!

Скажи щось, навіть нічого не мавши сказати,

А я повірю тобі! Скажи, благаю тебе! Скажи,
що це все неправда!

ВІОЛЕНА: — Я не можу стати чорною за хвилину,

Але за кілька місяців, Жак, за кілька місяців
тільки

Ти мене не пізнаєш.

ЖАК: — Скажи, що то все неправда.

ВІОЛЕНА: — Мара лиш правду каже, так як і квітка,
Яку ти побачив на мені.

ЖАК: — Прощай, Віолено!

ВІОЛЕНА: — Прощай, Жак.

ЖАК: — Скажи, що будеш тепер робити, нещасна?

ВІОЛЕНА: — Залишу цю сукню. Покину цей дім.

Скорюся закону.

Покажуся священикові, піду...

ЖАК: — Куди?

ВІОЛЕНА: — ... В місце, призначене для людей, як я.
В прокажельницю в скелях, до Жейну.

ЖАК: — Коли?

ВІОЛЕНА: — Сьогодні. Ще цього вечора.

(Тиша)

Немає іншого виходу.

ЖАК: — На недовго, і коли прийде осінь,
Вона повернеться знову до нас, щоб ніколи нас
не покинути.

МАТИ: — Ах, Жак! Чому ти її пускаєш?

ЖАК: — Гадаєте, що не важко мені?

МАРА: — Мамо, що вони кажуть, — правдиве.

МАТИ: — Це важко, що донька мене залишає.

ВІОЛЕНА: — Не сумуй, моя мамо.

Нічого, що треба пождати ще трохи. Це небагато
часу.

Чи я не певна любови? Твоєї, Мари і Жака, мого
нареченого?

Чи не правда це, Жак? Як я його, так він мій,
і ніщо нас не розлучить!

Подивися на мене, коханий. Дивіться, він плаче,
бо бачить, що я прощаюся!

Це не хвилинка, щоб плакати, мамо. Не молода я,
не гарна і всіма люблена?

Мій батько поїхав, то правда, та залишив для
мене

Ніжного чоловіка, приятеля, який мене не
покине.

Тому то не час на плач, а тільки на радість.

Ах, люба мамо, яке гарне життя і яка я щаслива!

МАРА: — А ти що кажеш, Жак? Радий не виглядаєш.

ЖАК: — Чи не природно, що я сумний?

МАРА: — Пхи! Це тільки розлука на декілька місяців.

ЖАК: — Задовга для мого серця.

МАРА: — Слухай, як добре це він сказав, Віолено!

І що, сестричко, ти теж сумуєш? Усміхнися цими
устами чарівними.

Піднеси ці сині очиці, які батько так любить.
Дивися, Жак!

Поглянь на свою наречену, яка вона гарна, коли
усміхається.

Ніхто вже тобі її не візьме. Хто був би сумний,
коли є таке сонце, що опромінює хату?

Люби її нам, нечемний мужчино! Скажи їй, щоб
була відважною.

ЖАК: — Відваги, моя Віолено! Не втратиш мене,
Ми не пропащі одне для одного!

В твоєму коханні не сумніваюся, чому ж би
тобі сумніватися?

Хіба я не вірю тобі, Віолено? Чи більше тебе не
люблю? Чи, може, не певний за тебе?

Я про тебе розказував матері; уяви собі тільки,
Яка вона буде щаслива узріти тебе.

Це тяжко покинути дім батьків, але там,
куди йдеш,

Жде на тебе притулок, якого ніхто не зневажить.

Немає там небезпеки ні твоєї невинності, ні
любові.

МАТИ: — Це милі слова.

А все ж таки є в них, як і в тих, які ти
промовила, донько,

Щось дивне, що мене непокоїть.

МАРА: — Я не бачу нічого дивного, мамо.

МАТИ: — Віолено, як я тобі жалю недавно завдала,
дитино,

Забудь те, що я сказала.

ВІОЛЕНА: — Ти жалю мені не завдала, матусю.

МАТИ: — Тоді дай, хай тебе поцілую.

(Вона розгортає рамена)

ВІОЛЕНА: — Ні, мамо.

МАТИ: — Що?

ВІОЛЕНА: — Ні.

МАРА: — Віолено, погано так. Боїшся нашого дотику?

Чому до нас ставишся, як до прокажених?

ВІОЛЕНА: — Я зробила обіт.

МАРА: — Який обіт?

ВІОЛЕНА: — Що мене ніхто не діткнеться.

МАРА: — Аж ти повернешся?

(Тиша. Віолена схиляє голову)

ЖАК: — Облиште її, бачите, що страждає.

МАТИ: — Відійдіть на хвилину.

(Мара і Жак віддаляються)

Прощай, Віолено.

Ти не обдуриш мене, моя доню, не обдуриш
матері, що дала тобі це життя.

Те, що я там сказала, важке, але дивись: я
страждаю, і я вже стара.

Ти молода, ти забудеш.

Мій чоловік поїхав, а тепер ось моя дитина
повертає до мене спину.

Наше власне страждання — ніщо; важить те,
яке завдаємо іншим,

І яке не дозволяє нам їсти наш хліб.

Роздумай добре над цим, ягничко жертовна.

Скажи: я нікому зла не зробила.

Я тобі радила те, що вважала найліпшим. Не
бери мені цього за зло, Віолено,

І рятуй цю сестру; хіба має пропасти?

Добрий Бог з тобою, Він — твоя нагорода.

Це все. Ти не побачиш більш мого старого
обличчя. Мир Божий з тобою!

Як уже не бажаєш мене цілувати, я можу
принаймні

Дати тобі благословення, солодка моя Віолено!

ВІОЛЕНА: — Так, мамо! Так, мамо!

(Вона стає на коліна і мати робить над нею знак хреста)

ЖАК, вертаючися:

— Ходи, Віолено, вже час.

МАРА: — Іди й молися за нас.

ВІОЛЕНА, кричить:

— Я даю тобі своє плаття, Маро, і всі мої речі!

Не бійся, ти знаєш, що я їх не торкала.

Я не входила більш до тієї кімнати.

Ой, моя бідна весільна сукня, така прекрасна!

*(Вона розгортає рамена, неначе шукала б підпори.
Всі тримаються здалека від неї. Вона виходить, хитаючися, Жак за нею.)*

ТРЕТЯ ДІЯ

Перша сцена:

Околиця Шевошу. Свят-вечір. Селяни: мужчини, жінки й діти працюють у лісі. Посередині вогнище, над яким висить казан. Обабіч сцени два велетні, зроблені з дров, з коміром і плащами з білого полотна, з червоним хрестом на грудях, замість голови — бочка, що її береги повитинані неначе зуби пилки, щоб нагадували корону; їх лиця грубо помальовані червоним; довга сурма виходить кожному з рота, підтримувана дошкою, неначе раменом.

Хилиться день. Сніг на землі й сніжане небо.

ВІЙТ ШЕВОШУ: — Отож то! Король може приїхати.

РОБІТНИК: — Він може прийти хоч би й зараз. Ми добре зробили діло.

ВІЙТ, вдоволено розглядається:

— Дуже гарно! Бо всі прикладали руку,
Скільки нас не було б: мужчини, жінки й малі діти,

І це була найтрудніша частина з усіх своєю
негодою, тернами й багнами.

Тепер хитруни з Бруеру нас не пошиють у дурні!

РОБІТНИК: — Це їхня дорога пошиється в дурні,
З усіма пнями та з патиками, які полишали.

(Вони сміються)

УЧЕНЬ, педантично, дуже тонким і пискливим голосом:

— Голос, що кличе в пустині: «Готовте Господу
стежку,

І криві дороги стануть рівними, а кам'янисті
гладкими».

Це правда, ви напрацювалися. Вітаю вас, добрі люди.

Це неначе дорога для Чесного Хреста.

(Показує на велетнів)

А хто, панове, ці дві достойні особи?

РОБІТНИК: — Правда, що гарні! Це батько Венсан,
старий пияка, зробив їх.
Він каже, що це великий король з Абісинії, і
його жінка Бельота.

(Він посилає їм поцілунок)

УЧЕНЬ: — А я гадав, що це Гог і Магог.

ВІЙТ: — Це два ангели з Шевошу, які прийшли
привітати короля, свого пана.

Ми їх запалимо, коли буде тут проїжджати.
Слухайте!

(Всі прислухаються)

РОБІТНИК: — О ні, це ще не він. Чути дзвони з Бруеру.

ІНШИЙ: — Він не приїде сюди до півночі. Він
вечеряє у Фізмі.

ІНШИЙ: — Звідси добре все видно. Я не рушуся
звідсіль.

ІНШИЙ: — Маєш що їсти, Перро? В мене тільки
шматок замерзлого хліба.

ВІЙТ: — Не бійся, я маю чверть поросяти в котлі,
е й ковбаса, й козеня,

Маємо також три лікті кишок, яблука й
маленьку бочівку доброго вина з-над Марни.

УЧЕНЬ: — Я залишуся з вами.

ЖІНКА: — Це називається добре Різдво.

УЧЕНЬ: — Було Різдво, як король Кльодвик прийняв
християнство в Реймсі.

ІНША ЖІНКА: — І на Різдво коронуватимуть короля
Карла в Реймсі.

ІНША: — Проста дівчина, Богом прослана,
Провадить його до свого огнища.

Жанною кличуть її.

ІНША: — Дівою!
ІНША: — Вона родилася в Щедрий вечір!
ІНША: — І прогнала англійців із Орлеану — з облоги.
ІНШИЙ: — І вижене їх за межі Франції, до
останнього! Амінь.
ІНШИЙ, співає: — Різдво! Різдво! Брр! Що за холод.
(Він завивається в свій плащ)
ОДНА ЖІНКА: — Треба добре дивитися, чи не буде
малого чоловічка в червоному коло короля.
Це вона.
ІНША: — На великім, чорнім коні.
ПЕРША: — Шість місяців тому пасла батьківське
стадо.
ІНША: — А тепер несе прапор, на якому буквами
стоїть «Ісус».
РОБИТНИК: — Від неї англійці тікають, як миші.
ІНША: — Хай лихі бургундці з Сапоне беруться!
ІНША: — Всі будуть над світанком у Реймсі.
ІНША: — Як все там відбудеться?
УЧЕНЬ: — Два дзвони собору, Бодон і Бода,
Почнуть бити «Gloria» опівночі, і до появи
французів не перестануть дзвонити.
Кожний буде мати до ранку в хаті запалену
свічку,
Бо сподіваються, що король прибуде на ранішню
Службу Божу, яка називається «Lux fulgebit».
Все духовенство піде назустріч йому, триста
священиків з архєєпископом у золотих ризах,
монахи, бурмістр і вірні.
Це гарно буде на снігу, під ясним, веселим сонцем,
І люди Різдво величатимуть співами.
Кажуть, що король зійде з коня і в'їде до міста,
як Господь наш Бог, на ослиці.
ВІЙТ: — Чому ж ти там не zostався?
УЧЕНЬ: — Майстер П'єр де Краон послав мене за
піском.

ВІЙТ: — Як? Він тепер такими небиліцями журиться?
УЧЕНЬ: — Він каже, що час короткий.
ВІЙТ: — Але ж — як краще його заповнити, ніж
мостити дорогу, як ми?
УЧЕНЬ: — Він каже, що не його справа дорога для
короля, тільки садиба для Бога.
ВІЙТ: — Що вартий Реймс, як король не зможе туди
дістатися?
УЧЕНЬ: — А що дорога, коли не кінчається церквою?
ВІЙТ: — Який тоді з нього француз...
УЧЕНЬ: — Він каже, що нічого не вміє, тільки свій
фах.
Тому, коли хтось із нас балакає про політику,
Ми йому чорнимо ніс сажею з-під сковороди.
ВІЙТ: — Він навіть не міг довести будови «Юстіції»
до кінця за десять років роботи.
УЧЕНЬ: — Ну що ж ви! Всі мури готові,
Всі поволоки стоять; бракує тільки вежі, яка
ще не встигла вирости.
ВІЙТ: — Кажуть, що він прокажений.
УЧЕНЬ: — Неправда. Я його бачив голого влітку, як
купався під Суассоном, у річці.
Я можу певно сказати: його тіло було здорове,
як у дитини.
ВІЙТ: — Все ж таки дивно. Чому скривався б так
довго?
УЧЕНЬ: — Неправда!
ВІЙТ: — Я знаю. Я старший від тебе. Не хвилюйся,
молодий чоловіче.
Це ніщо, коли він хворий на тілі. Він не тілом
працює.
УЧЕНЬ: — Якби він почув, що ви тут кажете!
Пригадую, як покарав з нас одного,
Який цілий час сидів у кутку й рисував.
Тоді він його послав цілий день на риштовання
до мулярів,
Щоб служив їм і подавав їм відра та й камінь,

Кажучи, що з кінцем дня пізнає дві речі краще,
ніж із привил і креслень:
Тягар, який може підняти людина, і висоту її
тіла.

Як ласка Божа кожне з наших добрих діл
множить,

Так він навчав нас істини, що її називає
«святинним ізбором»;

Як у Божому храмі кожний служить по змозі,
давши йому на підпору

Палець, долоню, пригорщу, руку напняту, крут,
накреслений нею,

Ногу і крок; і як усе те завжди міняється.

Думаєте, що тіло було байдуже батькові Ноеві,
коли він будував ковчег?

І чи байдуже кроків число від брами до вітваря,
до якого дозволено підвестися окові,

І кількість душ, яку кожний хор церкви може
в собі змістити?

Бо поганський мистець творив усе ззовні, а ми —
зсередини, як бджоли,

І неначе в тілі душа, ніщо нам не мертво, все
дише,

І все є дією ласки.

ВІЙТ: — Цей малий чоловік непогано говорить,

РОБІТНИК: — Слухайте його, як папугу, що повторяє
слова свого вчителя!

УЧЕНЬ: — Говори з шаною, коли згадуєш П'єра
з Краону!

ВІЙТ: — Це правда, він — громадянин Реймсу, і його
називають

Майстром циркуля, так, як давніше кликали
короля Людвика

Майстром закону.

ІНШИЙ: — Докинь дров до вогню, Перро, дивись,
починає падати сніг.

(Справді, Ніч зовсім запала. Входить Мара в чор-
ному і несе щось — як вузлик, під плащем)

МАРА: — Чи тут люди з Шевошу?

ВІЙТ: — Це ми.

МАРА: — Слава Ісусу Христу.

ВІЙТ: — Слава на віки.

МАРА: — Це в вас колиба з Жейну?

ВІЙТ: — Де живе прокажена?

МАРА: — Так.

ВІЙТ: — Не зовсім у нас, на пограниччі.

ІНШИЙ: — Ви хочете її бачити?

МАРА: — Так.

ЧОЛОВІК: — Її не можна вглядіти; вона завжди
носить на виду серпанок, як приписано.

ІНШИЙ: — Добре приписано! Я не маю охоти на неї
дивитися.

МАРА: — Вона вже в вас довго?

ЧОЛОВІК: — Тепер вже десь із сім років, і ми
хотіли б її позбутися.

МАРА: — Хіба вона вдіяла комусь щось погане?

ЧОЛОВІК: — Ні, та все ж таки набридло мати тут
коло себе цей людський гній.

ВІЙТ: — І врешті, громада мусить її годувати.

МАРА: — То ж вона живе так, ніби тварина, в лісі,
сама?

ЧОЛОВІК А: — Смішне це питання. Хто не боявся б
недуги?

ЧОЛОВІК Б: — Є теж священик, який часом править
їй Службу Божу.

ЧОЛОВІК В: — Але не бійтеся, до колиби не ввійде!
Зробили йому назовні щось у роді... Як там?

Щось у роді гомвону.

УЧЕНЬ: — Риштовання?

ЧОЛОВІК В: — Так, риштовання, Вона теж уживає
його, щоб правити Службу Божу для диких
звірів.

МАРА: — Хто це сказав?

ОДНА ЖІНКА: — Це чиста правда. Вона проповідує
козлятам і зайцям у місячнім сляві;

То наш нещасний Тібо бачив її раз уночі, як
вертався з празника в Куенсі.
ІНША: — Всі зайці, кажуть, чемно сиділи на задніх
лапах і слухали.
ІНША: — Лисиця була дяком, а білий, великий вовк
паламарем.
ЧОЛОВІК Б: — Приемно мати між нами ті речі.
ВІЙТ: — Та ще й громаді наказано її годувати.
ЧОЛОВІК А: — Ой, вже три дні ми забули понести
їй їжу через ту нашу дорогу!
ОДНА ЖІНКА: — А що ти хочеш від неї?
(Мара не відповідає, стоячи й дивлячись на вогонь)
Хтось подумав би, що то дитина на руках у тебе.
ІНША: — Захолодно, щоб ходити з малими дітьми
в цій годині.
МАРА: — Їй не холодно.
(Тиша. Чути з темряви під деревами звук дерев'яної
калаталки).
СТАРА ЖІНКА: — Ось! Вона якраз тут! Ось і
калаталка! Пресвята Діво!
Яка шкода, що не замерзла!
ОДНА ЖІНКА: — Прийшла домагатися їжі. Нема
страху, щоб забула!
ОДИН МУЖЧИНА: — Що за нещастя давати поживу
гнилі такій!
ІНШИЙ: — Киньте їй щось! Хай не підходить до нас.
Треба б їй дати отрути.
ІНШИЙ: — Не давай їй м'яса, Перро! Піст же сьогодні,
Свят-вечір!
(Сміються)
Кинь їй шматок того замерзлого хліба. Вистачить
з неї.
ЧОЛОВІК, кричить:
— Гей, ти безлика! Гей, Жанно-не-знаю-яка!
Гей, надцерблена!
(Видно чорну постать прокаженої на снігу. Мара
дивиться на неї)

Лови!
(Він з повним розмахом кидає їй кусок хліба. Вона
схиляється, підносить і віддаляється. Мара йде за нею)
ОДИН ЧОЛОВІК: — Куди вона йде?
ІНШИЙ: — О жінко! Гей, куди йдете, що робите?
(Прокажена і Мара віддаляються)
Заслона спускається на хвилину. Віолена, засло-
нена, трясучи калаталкою, проходить перед сценою,
Мара за нею.

Друга сцена:

Декорації з попередніх дій. В отворі вгорі поміщено
дзвін, доли — покалічену статую. Спереду досить ши-
роке риштовання, куди ведуть східці. Великий дере-
в'яний хрест угорі, об який обпирається крісло. Перед
ним аналой; над ним на гаку висить каганець.
ВІОЛЕНА: — Хто тут?
Хто не боїться з'єднати свій крок із кроком
прокаженої?
Знайте: сусідство її — небезпека, і віддих її —
смертоносний.
МАРА: — Це я, Віолено.
ВІОЛЕНА: — О голос, так довго не чуваний! Це ти,
моя мамо?
МАРА: — Це я, Віолено.
ВІОЛЕНА: — Твій голос, і заразом інший.
Дозволь запалити вогонь, бо холодно,
І каганець теж.
(Вона запалює вогонь з порохна й вересу жаром,
захованим у горщику, потім каганець)
МАРА: — Це я, Віолено, Мара, твоя сестра.
ВІОЛЕНА: — Вітай, дорога сестро! Як добре, що ти
прийшла.
Ти не боїшся мене?

МАРА: — Я не боюся нічого на світі.

ВІОЛЕНА: — О, як твій голос зробився подібний до
маминоного!

МАРА: — Віолено, немає вже нашої доброї мами.

(Тиша)

ВІОЛЕНА: — Те полотно, яке вона ткала своїми
руками, щоб правило їй за саван...

МАРА: — Не турбуйся, ми їй дали.

ВІОЛЕНА: — Бідна матуся! Хай Бог прийме її душу!

МАРА: — І батько ще не вернувся.

ВІОЛЕНА: — А ви обое?

МАРА: — Гаразд.

ВІОЛЕНА: — Все дома, як ви хотіли?

МАРА: — Все добре.

ВІОЛЕНА: — Я знаю, не могло бути інакше в тебе
і Жака.

МАРА: — Якби ти бачила, що ми зробили! Ми
придбали ще три плуги.

Ти не пізнала б тепер Комбернону.

І ми розіб'ємо ті старі мури,

Тепер, коли в нас король.

ВІОЛЕНА: — І ви обое щасливі, Маро?

МАРА: — Так. Ми щасливі. Він кохає мене, я його.

ВІОЛЕНА: — Хай буде благословенний Бог.

МАРА: — Віолено, ти бачиш, що на руках у мене?

ВІОЛЕНА: — Не бачу.

МАРА: — Піднеси свій серпанок.

ВІОЛЕНА: — Я маю інший під ним.

МАРА: — Ти вже не бачиш?

ВІОЛЕНА: — Я не маю більше очей, тільки душу
в пропащому тілі.

МАРА: — Слепа! Як можеш тоді так просто ходити?

ВІОЛЕНА: — Я чую.

МАРА: — Що чуєш?

ВІОЛЕНА: — Що речі існують у мені.

МАРА, *низьким голосом*:

А мене, Віолено, ти чуєш?

ВІОЛЕНА: — Бог, що живе в наших душах,
Дав мені всіх розуміти.

МАРА: — Ти чуєш мене, Віолено?

ВІОЛЕНА: — О, бідна Мара!

МАРА: — Ти чуєш мене, Віолено?

ВІОЛЕНА: — Чого хочеш від мене, сестричко?

МАРА: — Хвалити з тобою Бога, що зробив тебе
смертоносною.

ВІОЛЕНА: — Отже хвалімо його в цей вечір Його
Рождства.

МАРА: — Легко бути святою, коли помагає проказа.

ВІОЛЕНА: — Не знаю. Я не свята.

МАРА: — Коли ніщо не лишається, треба звернутись
до Бога.

ВІОЛЕНА: — Його, принаймні, нам не забракне
ніколи.

МАРА, *поволі*:

А може, хто зна, Віолено, скажи?

ВІОЛЕНА: — Може завести життя, але не смерть,
у якій живу.

МАРА: — Єретичко! Ти певна свого спасіння?

ВІОЛЕНА: — Я певна Його доброті, яка всім
підкується.

МАРА: — Бачимо добре завдаток цієї ж доброти!

ВІОЛЕНА: — Я вірю в Бога, який дав мені мою частку.

МАРА: — Що знаєш про Нього, незримого, якого ніщо
не об'являє?

ВІОЛЕНА: — Він став для мене не більш незримий,
як і все інше.

МАРА, *іронічно*:

Він з тобою, мала голубко, Він тебе любить.

ВІОЛЕНА: — Як із усіми нещасними, Він зі мною.

МАРА: — Справді велика Його любов.

ВІОЛЕНА: — Як вогню до дерева, що запальне.

МАРА: — Він твердо тебе покарав.

ВІОЛЕНА: — Не більше, як я заробила.

МАРА: — І той, якому ти дала тіло, тебе вже забув.

ВІОЛЕНА: — Я не дала свого тіла.
МАРА: — Солодка Віолена! Брехунка Віолена! Чи ж
я не бачила,
Як ніжно ти цілувала П'єра з Краону травневого,
гарного ранку?
ВІОЛЕНА: — Ти все бачила. Не було більш нічого.
МАРА: — Чому ж ти його цілувала так палко?
МАРА: — Бідна людина була прокажена, а я — так
дуже щаслива.
МАРА: — І зовсім невинна, не правда?
ВІОЛЕНА: — Як мала дівчинка, що цілує малого
хлопчину нещасного.
МАРА: — Чи маю в це вірити, Віолено?
ВІОЛЕНА: — Це правда.
МАРА: — Може хочеш сказати, що ти з власної волі
зоставила Жака?
ВІОЛЕНА: — Не з власної волі. Я любила його. Не
така я вже добра.
МАРА: — Ти хотіла, щоб він тебе ще любив,
прокажену?
ВІОЛЕНА: — Я цього не ждала.
МАРА: — Хто любив би прокажену?
ВІОЛЕНА: — Мое серце — чисте.
МАРА: — Але що знає про нього Жак? Він тебе має
за винну.
ВІОЛЕНА: — Мама сказала мені, що ти його любиш.
МАРА: — Не пробуй тільки сказати, що це вона
зробила тебе прокаженою.
ВІОЛЕНА: — Ласка Божа перша прийшла.
МАРА: — Так, що тоді, коли мама тобі говорила...
ВІОЛЕНА: — Я Бога самого слухала.
МАРА: — Але чому ти дозволила, щоб тебе вважали
невірною?
ВІОЛЕНА: — Хіба я не мала нічого зробити від себе?
Нещасний Жак! Чи я мала його залишити
з жалем за мною?
МАРА: — Признайся: ти не кохала його.

ВІОЛЕНА: — О Маро! Маро!
МАРА: — Бо я його так не покинула б.
ВІОЛЕНА: — Чи це я його покинула?
МАРА: — Я вмерла б.
ВІОЛЕНА: — Хіба я живу?
МАРА: — Я тепер з ним щаслива.
ВІОЛЕНА: — Мир з вами!
МАРА: — Віолена, я дала йому дитину! Дорогу
дівчинку! Солодке дитя!
ВІОЛЕНА: — Мир з вами!
МАРА: — Наша радість велика. Але твоя, з Богом,
ще більша.
ВІОЛЕНА: — Я теж знала радість перед сьома роками,
і мое серце нею втішалось,
І з усієї душі я просила Всевишнього, щоб
тривала вона, не минула ніколи!
Дивно Бог мене вислухав! Невже ця проказа
загойться?
Ні, доки в мені ще часточка смертного тіла для
знищення.
Загойться в серці любов? Ніколи, як довго
знаходить поживу в безсмертній душі.
Маро, чи твій чоловік тебе добре знає?
МАРА: — Котрий чоловік знає жінку?
ВІОЛЕНА: — Щаслива та, що цілою дається, яку
зовсім можна пізнати.
Що зробив би Жак з усім тим, що я могла б йому
дати?
МАРА: — Ти дала свою віру Всевишньому?
ВІОЛЕНА: — Любов створила страждання,
страждання створило любов.
Запалене дерево не дає тільки попіл, але
і полум'я.
МАРА: — Кому сліпота потрібна, що не дає іншим
ні світла, ні теплоти?
ВІОЛЕНА: — Невже не вистачить, що потрібна мені?
Не зневажай цього світла розжареної людини,
Яку до дна пронизало, зробило з неї видюцю!

Якби ти тільки побула ніч у моєму тілі, ти не
сказала б, що цей вогонь без тепла.
Священиком — тільки мужчина, але стати
жертвою не заборонено жінці.
Бог ощадний, не дозволяє нікому бути
світилищем,
Доки не спалить нечисте в людині, або довкола.
Неначе жар із кадильниці, який роздувають,
Справді велике горе цієї доби,
Нема в неї батька, дивиться і не знає, де король
і де папа;
Тому тут моє тіло діє на місці християнства,
що в розкладі.
Всемогутнє страждання, що з власної волі,
як гріх!
Ти бачила, як я прокаженого поцілувала, Маро?
Ах, чаша болю глибока,
І хто її раз прикладе до уст, не може вже їх
відхилити.

МАРА: — Візьми тоді і мою з собою!

ВІОЛЕНА: — Я вже взяла її.

МАРА: — Віолено, як у тобі ще щось живе і є моєю
сестрою під серпанком і тією формою в розкладі,
Пригадай собі, як ми були разом дітьми, зглянься
на мене!

ВІОЛЕНА: — Кажі, дорога сестро. Черпни довір'я!
Все скажи!

МАРА: — Віолено, я нещасна, і мій біль від твого
ще більший!

ВІОЛЕНА: — Ще більший, сестро?

МАРА, з криком розгортаючи плащ, підносить на ру-
ках мертве тіло дитини:

— Дивися! Візьми!

ВІОЛЕНА: — Що це?

МАРА: — Дивися, кажу! Бери, я тобі даю!

(Вона впирає їй мертве тіло в руки)

ВІОЛЕНА: — Ах, я відчуваю здеревіле тільки!
Нещасне замерзле личко!

МАРА: — Га! Га! Віолено! Це моя дівчинка! Моє
дитячко!

Її шовкове обличчя! Її теплесеньке тіло!

ВІОЛЕНА, тихо: — Мертва, Маро?

МАРА: — Візьми її, я тобі даю!

ВІОЛЕНА: — Цить, заспокійся.

МАРА: — Вони хотіли мені її вирвати, але я не дала
й утекла з нею сюди.

Але ти візьми її, Віолено! Маєш, я даю тобі,
бачиш?

ВІОЛЕНА: — Що кажеш з нею робити?

МАРА: — Що кажу з нею робити? Ти не зрозуміла
мене?

Я кажу тобі, що вона нежива. Кажу, що вона
мертва!

ВІОЛЕНА: — Її душа живе з Богом. Вона йде за
Ягням.

Вона разом з блаженними малими дівчатками.

МАРА: — Та вона мертва для мене!

ВІОЛЕНА: — Ти дала мені її тіло; дай Богові решту.

МАРА: — Ні! Ні! Ні! Ти мене не засліпиш своїми
словами святенниці.

Я не дам себе втихомирити!

Це молоко, що пече мої груди, кличе до Бога, як
Авлева кров!

Невже я маю п'ятдесятку дітей, щоб мені їх
вирвали з лона?

Хіба ти знаєш, що означає роздертись на
половину, щоб дати світло такому малому
єству, що кричить?

І повитуха сказала, що більше не вроджу,
А навіть, якби я сто вродила, не була б то моя
маленька Обена.

ВІОЛЕНА: — Прийми, покорися.

МАРА: — Віолено, ти знаєш: у мене тверда голова.
Я з тих, що не піддаються, що не приймають
нічого.

ВІОЛЕНА: — Бідна сестричко!

МАРА: — Віолено, це так солодко! І як боляче, коли
такий ротик жорстокий кусає тебе
зсередини!

ВІОЛЕНА, *глядаючи голівку:*

— Яке холодне її личко!

МАРА, *тихо:*

— Він ще нічого не знає.

ВІОЛЕНА: — Його не було дома?

МАРА: — Він продає в Реймсі пшеницю. Вона померла
знічев'я, за дві години.

ВІОЛЕНА: — До кого була подібна?

МАРА: — До нього, Віолено. Вона теж і його, не
тільки моя. Тільки очі в неї були мої.

ВІОЛЕНА: — Бідний Жак!

МАРА: — Я не прийшла сюди, щоб слухати «бідний
Жак»!

ВІОЛЕНА: — Чого ж хочеш від мене?

МАРА: — Віолено, хочеш знати? Відаєш, що це
— душа, яка губиться?

З власної волі, на віки вічні?

Знаєш, що діється в серці, що залюбки
богохулить?

Зі мною був чорт, як я бігла сюди, і він співав
мені пісеньку.

Хочеш послухати те, чого він мене навчив?

ВІОЛЕНА: — Не говори тих жахливих речей!

МАРА: — Віддай же мою дитину, яку я тобі дала.

ВІОЛЕНА: — Ти дала мені тільки тіло.

МАРА: — А ти поверни живою її!

ВІОЛЕНА: — Маро, не насмілюйся мовити!

МАРА: — Я не примирюся з тим, що моя дитина
померла!

ВІОЛЕНА: — Невже в моїй силі воскрешати
померлих?

МАРА: — Не знаю. Я маю тільки тебе, до кого можу
прибігти.

ВІОЛЕНА: — Хіба в моїй силі, як Бог, воскрешати
померлих?

МАРА: — Яка користь тоді з тебе?

ВІОЛЕНА: — Страждати, молитися!

МАРА: — Яке добро із страждання й моління, коли
ти не віддаси мені моєї дитини?

ВІОЛЕНА: — Бог знає, досить Йому, що я служу.

МАРА: — Але я глуха, я не чую! І я кричу до тебе
з глибин: Віолено! Віолено!

Віддай мені мою дитину, яку я тобі дала!

Дивися, я піддаюся,

Понижаюся! Май милосердя, зглянься на мене!

Віддай мені ту дитину, яку ти взяла.

ВІОЛЕНА: — Тільки хто її взяв, той тільки може
віддати!

МАРА: — Отже віддай мені. Я знаю, що це лиш твоя
вина!

ВІОЛЕНА: — Моя вина?

МАРА: — Хай буде, що ні. Моя, вибач мені. Але віддай
мені моє дитя, сестричко!

ВІОЛЕНА: — Але ж ти бачиш, що вона мертва!

МАРА: — Ти брешеш! Не мертва вона! Боягузко!

Серце овече! Якби я мала доступ до Бога, як ти,

Він мені не видавав би так легко моїх дітей!

ВІОЛЕНА: — Ти від мене жадаєш наново творити
небо і землю.

МАРА: — Але ж написано, що можна дмухнути на
скелю і кинути її в море.

ВІОЛЕНА: — Я могла б, коли була б святою.

МАРА: — Треба бути святою, як нещасна тебе благає!

ВІОЛЕНА: — Ах, найвища спокусо!

Я присягаю, я оголошую перед Богом, що я
не свята!

МАРА: — Віддай мені мою дитину!

ВІОЛЕНА: — Боже, Ти бачиш це мое серце!

Я присягаю, клянусь перед Богом, що я не свята!

МАРА: — Віолено, дай мені мое дитя!

ВІОЛЕНА: — Чому не залишиш мене в мирі? Чому приходиш і мучиш мене в моїй домовині?

Хіба я достойна? Чи можу послугуватися Богом? Невже я богоподібна?

Ти хочеш, щоб я судила Бога самого?

МАРА: — Я хочу, щоб мою дитину ти мені віддала!

(Тиша)

ВІОЛЕНА, підносить палець:

— Слухай.

(Тиша. Здалеку ледве чути дзвони)

МАРА: — Я не чую нічого.

ВІОЛЕНА: — Це різдвяні дзвони, це дзвони, що провіщають північну Службу Божу!

О Маро! Маленьке Дитя нам народилося!

МАРА: — Тож віддай мені і моє!

(Сурми в даліні)

ВІОЛЕНА: — Що це?

МАРА: — Це король їде до Реймсу. Невже ти не чула про ту дорогу,

Що селяни рубали крізь ліс? (Так вони й дров собі роздобули).

Мала пастушка його провадить серединою Франції

До Реймсу на коронацію.

ВІОЛЕНА: — Слава Всевишньому, що вдіяв великі речі!

(Знов дзвони, дуже чітко)

МАРА: — Як дзвони дзвонять «Gloria»! Вітер несе нам звук.

Три села разом дзвонять.

ВІОЛЕНА: — Молімся з цілим всесвітом, Маро! Тобі не холодно?

МАРА: — Мені холодно тільки в серці.

ВІОЛЕНА: — Молімся. Так довго ми вже не мали разом Різдва.

Не бійся нічого. Я взяла з собою твій біль.

Дивися!

Те, що мені ти дала, сховане в мене на серці.

Не плач! Це не хвилинка, щоб плакати, коли спасіння людей народилося.

(Дзвони здалека, менш чути)

МАРА: — Вже не падає сніг. Зорі сяють.

ВІОЛЕНА: — Дивися! Бачиш ту книжку?

МАРА: — Бачу.

ВІОЛЕНА: — Візьми її, хочеш? І прочитай мені різдвяну літургію,

Першу частину кожної з трьох вечірень.

МАРА: — Для кого читати?

ВІОЛЕНА: — Читай для Бога, для янголів. Читай для всієї землі.

Я вернуся в ніч над мою нічку, щоб тебе слухати.

(Віолена сходить з ристовання, несучи дитину. Вона спускається на дно імпровізованої келії в мури зруйнованої будівлі, що править їй за притулок. Мара виходить на ристовання, звідки починає читати. Вона читає рівним тоном перші рядки пророків. Поволі її голос знижується, коли в лісі озиваються надприродні співу)

МАРА, читає:

— Віщування Ісаї:

«В першому часі була звільнена земля Забулона і земля Нефталі, а в останньому була отруднена дорога до моря, окрім Йорданії і Галілеї Народів. Люд, що йшов у темряві, побачив велике світло; для тих, які жили на тій землі в тіні смерті, вродилося світло!»

(Тиша. Співу. Мара знов починає читати)

Проповідь святого папи Льва:

«Мої дорогі, наш Господь сьогодні родився: вішайтеся. Не може бути місця для смутку, коли родилося життя, яке, поборовши жах смерті, побуджує в усіх радість обіцяної вічності. Нема нікого, хто не мав би частини в цій радості».

(Дзвінкий, продовжений голос сурм, зовсім близько. Голосні оклики з лісу):

— Король! Король Франції!

(Знову і знову невимовно пронизливий голос сурм, врочистий і тріумфальний)

МАРА, *тихим голосом:*

— Король Франції їде в Реймс!

(Тиша)

Віолено!

(Вона кричить з усієї сили)

Ти чуєш мене, Віолено?!

(Тиша. Мара знов починає читати)

«... Хай грішник радується, бо його покликано, щоб йому простити. Хай сумирний жде, запрошений до життя! Бо Син Божий, у повноті того часу, який розділяє незбагненна Божа глибінь...»

(Тиша. Мара, з зусиллям беручи знов книгу, тремтливим голосом)

— Читання святої Євангелії від святого Луки:

(Вона встає)

«В той час Кесар Август велів списати землю цілу. Перший зробили спис, коли Квіріній володів над Сирією. І всі записатися йшли, кожний до свого города. Пішов теж і Йосиф з Галілеї, з міста Назарету до Юдеї, до міста Давидового, що його звать Віфлеєм, — бо ж походив він із

дому і роду Давидового —, щоб записатися там із Марією, своєю жоною, яка була при надії. І сталося, що тоді, як вони там були, настав їй день родити. І породила вона первородного Сина і Його сповила і поклала в ясла Його, бо в господі не стало їм місця. В тім окрузі сторожили пастирі вночі серед поля свої отари. Аж ось їм янгол Господній з'явився і Слава Господня осяяла їх. І вони дуже злякалися. Та янгол промовив до них: — Не лякайтеся, бо я благовіщу вам і всім людям радість велику. Сьогодні бо в місті Давидовім народився Спаситель вам, Господь Христос. Ось вам знак: найдете сповите Дитятко в яслах. — І в мить з'явилася з янголом велика сила небесного війська, що Бога славило словами: — Слава на небі Богові, а на землі мир людям доброї волі».

Проповідь святого папи Григорія:

«Тому, що через Божу ласку маємо тричі сьогодні правити Божественну Літургію, не можемо довго говорити про Євангелію, що її якраз перечитали. Все ж таки Різдво нашого Спасителя нас змушує звернутись до вас кількома словами. Чому ж бо в хвилині цього Різдва розколовся весь світ, як не на те, щоб ясно сповістити, що Той, хто об'явився в тілі, робить перегляд своїх вибранців для вічності? Як так не було б, то пророки говорили неправду і будуть скреслені з книги живих і записані між іменами неправедних. Теж справедливо, що Він родився в Віфлеємі. Віфлеєм значить «Дім хліба», а Ісус Христос нам сказав: — Я — живий хліб, що зійшов з неба. Місце, отож, де народився наш Господь, заздалегідь називалося Домом хліба, щоб там явився під видом тіла Той, хто мав наповнити серце духовною поживою. Він народився не в домі своїх батьків, а в дорозі, без сумніву тому,

щоб показати людству, якого подобу прийняв,
що Він чужинець цієї землі».

(Тиша. Книга помітно тремтить в руках Марі. Нарешті вона падає їй з рук. Мара стоїть із жахом у місячному світлі. Світає)

ВІОЛЕНА, раптом із здушеним криком:

Ах!

(Мара звертається до «келії». Вбігає і — відступає, тягнучи за собою Віолену, штовхає її до переду сцени. Тут, коли бачить, що дитина ворушиться, кидається назад)

МАРА: — Віолено, що там ворушиться в тебе? Що рухається в тебе? Я питаю, тебе, що там рухається?

ВІОЛЕНА: — Мир, тобі, Маро! Ось Різдво, коли вся радість родилася.

МАРА: — Що за радість для мене крім тієї, що моя дитина жива?

ВІОЛЕНА: — І нам теж вродилося маленьке дитя!

МАРА: — Воно ворушиться, воно ворушиться, воно ворушиться!

О мій Боже, я бачу, що воно знов ворушиться.
В ім'я Бога живого, що ти мені скажеш?

ВІОЛЕНА: — «Я вам віщую велику радість...»

Бідна сестра! Вона плаче! Вона теж багато страждала.

Візьми її, Маро! Чи хочеш мені залишити її назавжди?

(Вона простягає їй дитя)

МАРА: — Вона живе!

(Мара кидається на дитину й жорстоко видирає її від сестри)

ВІОЛЕНА, відходить на рихтовання із складеними як до молитви руками і кличе:

— Слава Богові!

МАРА: — Вона живе!

ВІОЛЕНА: — Мир людям на землі!

МАРА: — Вона живе! Вона живе!

ВІОЛЕНА: — Вона живе й ми живемо.

І обличчя Батька з'явилося на відродженій
і потішеній землі.

МАРА: — Моя дитина живе!

ВІОЛЕНА, підносить палець:

— Слухай.

(Тиша)

Я чую Ангелюса з Монсанв'єржу.

(Вона хреститься і молиться. Дитя пробуджується)

МАРА, дуже тихим голосом:

— Це я, Обено, ти пізнаєш мене?

(Дитина ворушиться і поплакує)

Що таке, що, моя пташко? Що таке, що, мій
скарбе?

(Дитина розкриває очі, дивиться на маму й починає плакати. Мара їй пильно приглядається)

Віолено! Що це все означає? Її очі були чорні,
А тепер вони, як твої, голубі.

(Тиша)

Ах!

І ця крапля молока, що я бачу на її губах?

(Чути здалека дзвони на Монсанв'єржі).

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

Перша сцена:

Друга частина ночі. Голл першої дії. Жар у печі кидає слабе світло. Посередині довгий стіл, на якому вузька скатерть, яка рівно спадає по обох боках. Крізь навстіж розкриті двері видно зористу ніч. Запалена свічка посередині стола. Входить Жак, неначе когось шукаючи. Він виходить і приводить за плече Мару.

ЖАК: — Що ти там робиш?

МАРА: — Здавалось мені, що я чула гуркіт воза внизу.

ЖАК, прислухаючись:

— Я нічого не чую.

МАРА: — То правда, ти нічого не чуєш. Але я, я маю вухо живе і добре розкрите око.

ЖАК: — Іди краще спати.

МАРА: — Признайся, ти сам часто не спиш.

ЖАК: — Я думаю, я стараюся зрозуміти.

МАРА: — Що стараєшся зрозуміти?

ЖАК: — Обену. Ту хвору дитину, яка мала вмерти.

Одного гарного дня я вертаюся,
І мені кажуть, що ти з нею втекла, немов
навіжена.

То було Різдво. А в день святих Віфлеємських
Дітей

Ти знову прийшла з дитиною. Оздоровілою!
Дитина одужала!

МАРА: — Сталось чудо.

ЖАК: — Так. По-твоєму то була раз Пречиста, а раз
і не знаю, що за свята,

Яка зробила те чудо.

МАРА: — Ні одна, ні друга. Я вдіяла чудо.

(Здригнувшись)

Слухай!

(Вони прислухаються)

ЖАК: — Я нічого не чую.

МАРА, тремтячи:

— Закрий ці двері, вони хвилюють мене.

(Він зачиняє)

ЖАК: — Певне є те, що обличчя тепер не подібне до
давнього.

Це воно, звісно, але і не воно.

Очі, наприклад, змінилися.

МАРА: — Ах, мій хороший, ти це помітив сам? Бачиш,
що твориться,
Коли добрий Бог у наші справи встряває. А ти
гляди за своїми!

(Пристрасно)

І чого ти завжди дивишся на ці двері?

ЖАК: — Це ж ти не перестаєш прислухатись!

МАРА: — Я жду.

ЖАК: — На що? На кого?

МАРА: — На батька!

Батька, Анна Веркора, який виїхав сім років
тому!

Чесне слово, що він уже нас забув!

Той старий, ти пригадуєш? Його звали Анном
Веркором,

Бо знаєш: господарем Комбернону не завжди
був Жак Гюрі.

ЖАК: — Гаразд! Коли він приїде, він знайде землю
в доброму стані.

МАРА: — І хату. Сім років, відколи він поїхав.

(Тихим голосом)

Я почуваю, що він вертається.

ЖАК: — Не багато людей вертається з Святої Землі.

МАРА: — Коли б він жив, він знайшов би можливість
за сім років дати нам вістку.

ЖАК: — Далеко Свята Земля, треба переїхати море.

МАРА: — Там турки, пірати, пригоди, недуги, злі люди.

ЖАК: — Навіть і тут чувати лише про злочинство.

МАРА: — Про жінку, наприклад, яку, як кажуть, знайшли в пісковій ямі.

ЖАК: — Що за жінку.

МАРА: — Там унизу. Прокажену, кажуть.

Хто їй каже вештатися? Тим гірше для неї!

Може бути одначе, що її штовхнули туди.

ЖАК: — Прокажену?

МАРА: — Ах, ах, ти насторожуєш вуха? Навіть маленька проказа кидається в очі.

А коли хтось не бачить, не треба вештатись.

І ніхто в світі не любить такого сусідства! Чи ж ні? Скоро може щонебудь притрапитися.

ЖАК: — Все ж таки, якби батько вернувся, не знати, чи був би дуже вдоволений.

МАРА: — «Маро!» — сказав би. Мару найбільше любив він.

Що за щастя довідатися, що нарешті їй поталанило піймати собі пана Жака!

І що вона спить щоночі, як гола шабля, при його боці.

ЖАК: — А її донька, його мала внучка, хіба він не радо її поцілує?

МАРА: — «Яка гарна дитина!» він скаже. «І які гарні ці сині очі! Це мені щось нагадує».

ЖАК, *говорить неначе батько:*

— А мати, де вона?

МАРА, *з поклоном:*

Не тут же в цю мить, наш пане!

Певно, коли хто їде в Єрусалим, не можна надіятися застати всіх дома.

Сім років — це довго!

І Мара тепер заступає її місце при вогнищі.

ЖАК, *як перед тим:*

— «Добрідень, Маро!»

МАРА: — Добрідень, батьку!

(Анн Веркор увійшов збоку і зупиняється за ними. У нього на руках тіло Віолени)

— «Добрідень Жак!»

Друга сцена:

Анн Веркор обходить стіл і стає за ним, на покутті. Він дивиться на кожного з них.

АНН: — Добрідень, Маро!

(Вона не відповідає)

ЖАК: — Батьку, що ви несете заслонене?

Чиє це мертве тіло в ваших руках?

АНН: — Поможі мені його покласти на стіл.

Поволі! Поволі, мій сину!

(Вони кладуть тіло на стіл, і Анн прикриває його плащем)

Ось він! Він самий, той стіл, на якому

Я розділяв усім хліб у день мого від'їзду.

Добрідень, Жак! Добрідень, Маро! Їх двоє тут

На моєму місці, і моє царство в них далі живе;

І земля, над якою від одного кінця до другого,

як висока тополя,

То видовжена, то знову скорочена,

Стелиться тінь Анна Веркора.

Що сталося з матір'ю — чув я,

І знаю, що вона мене жде в тому місці, де я прилучуся скоро до неї.

ЖАК: — Батьку! Я вас питаю, що це ви нам принесли на руках,

Що це за мертве тіло, яке тут простерте на столі.

АНН: — Не мертва ще, Жак, не зовсім ще мертва.
Не бачиш, що дихає?
ЖАК: — Хто це, мій батьку?
АНН: — Це хтось, кого я знайшов по дорозі в пісковій
ямі.
Я чув той голос, що слабо кликав мене.
ЖАК: — Прокажена, правда?
АНН: — Прокажена. Хто тобі розказав? Ти знаєш
уже?
Без сумніву, Мара тобі розказала.
ЖАК: — І можу я вас спитати, чому то ви принесли
в мій чесний дім цю прокажену?
АНН: — Хочеш нам двом показати двері?
Це вона мене попросила, устами при моїм вусі,
Щоб принести її сюди, щоб принести її назад.
Вона може ще говорити. Але ах! що зробилося
З тих гарних очей Віолени, моєї дитини? Нема
їх уже.
ЖАК: — Чи вона чує, що ми говоримо?
АНН: — Не знаю. Вона бажає миру. Хоче, щоб ви не
були на неї сердиті.
Мара теж ні, якщо вона гнівається.
(Дивиться на простерту Віолену)
Прохаю пробачення.
ЖАК: — Я не гніваюсь.
АНН: — Її очі, бідна дитина! В неї нема вже очей!
Але серце стукоче
Немічно, немічно!
Я чув цілу ніч серце своєї дитини, що билося
біля мого,
Вона бажала міцно мене пригорнути,
І пригортала немічно, немічно.
І серце час від часу ставало, потім продовжувало
свій зранений біг:
Стук, стук, стук! Стук, стук, стук! Батьку, мій
батьку!

ЖАК: — Чи казала вам і про мене?
АНН: — Казала.
ЖАК: — І про того другого? ... Вона була моя
наречена!
Я маю на гадці той ранок травневий ...
АНН: — Про кого говориш?
ЖАК: — Про П'ера з Краону, гнилого, гидкого
розбійника!
Муляра, що сім років тому приїхав пробити бік
Монсанв'ержу!
(Тиша)
АНН: — Не було гріха між П'ером і Віоленою.
ЖАК: — А що ви скажете про цнотливий той
поцілунок,
Що його вона травневого ранку дала?
(Тиша. Анн Веркор робить головою заперечуючий
рух. Жак іде по Мару, тягне її і каже їй піднести
правицю)
Травневого ранку! Мара мені присягнула, що
того травневого ранку, збудившись досвіта,
Бачила оцю Віолену, як ніжно поцілувала в уста
П'ера з Краону.
(Тиша)
АНН: — Кажу тобі, ні.
ЖАК: — Отже, ця ваша Мара збрехала?
АНН: — Вона не збрехала.
ЖАК: — А мені, мені, нареченому, ніколи вона не
дозволила, щоб її доторкнулися!
АНН: — Я бачив П'ера з Краону в Єрусалимі. Він був
здоровий.
ЖАК: — Здоровий?
АНН: — Тому він і поїхав туди, щоб сповнити обіт.
ЖАК: — Він здоровий, а я, я проклятий!
АНН: — Щоб також тебе оздоровити, мій сину, тобі
приношу ці живі мошці.
ЖАК: — Батьку мій! Батьку! Я маю дитину, що була
приречена вмерти,

Обен її звать,
І ось вона видужала!
АНН: — Слава Богу!
ЖАК: — Слава Богу. Але уста, уста вашої доньки,
уста, що їх ви мені дали!
Ті уста не були її, а мої. Я кажу про них і про
подих життя між ними.
АНН: — Уста дівчини, поки віддані чоловікові,
належаться Богові,
Який поселив їх сіллю в день хрищення. І Богові
каже вона:
«Хай Він мене поцілує своїх уст поцілунком».
ЖАК: — Вона собі більш не належала! Я дав їй
перстень!
АНН: — Дивись, ось він знову блищить на її пальці.
ЖАК, здивований:
— Справді!
АНН: — То П'єр з Краону його повернув, а я надів
знов на палець тієї, що дарувала.
ЖАК: — А мій — ви думаете — тепер творить пару
з Мариним перснем.
АНН: — Шануй його, отже, ще більше.
ЖАК: — В ранок травневий, мій батьку, все навколо
сміялось!
Вона кохала мене, а я її. Все їй належало, я дав
їй усе!
АНН: — Жак, мій сину! Слухай і зрозумій! То було б
надто гарно! Не можна було прийняти.
ЖАК: — Що хочете ви тим сказати?
АНН: — Жак, мій сину! Тому самому покликові, що
його почув батько, віддала своє вухо і донька.
ЖАК: — Якому покликові?
АНН, повторюючи:
— «Ангел Божий благовістив Марії, і вона
прийняла від Духа Святого».
ЖАК: — Що ж прийняла вона?

АНН: — Увесь превеликий біль цього довколишнього
світу,
Наполовину роздерту Церкву і Францію, за яку
Жанну д'Арк живою спалили,
Вона бачила! І тому поцілувала прокаженого,
знаючи, що вона робить.
ЖАК: — В одну хвилину! В одну хвилину вона це
рішила?
АНН: — «Ось слуга Господня...»
ЖАК: — Вона спасла світ, а я сам — пропащий!
АНН: — Ні, Жак, ти не пропащий, ні Мара, навіть
якби хотіла, і Обена живе!
Ніщо не втрачене, також Франція — ні, і ось
із землі аж до неба
Підноситься з доброї чи лихого волі
Надія й благословення ростом єдиним
непереможним!
Папа вже в Римі, а король на своєму престолі.
А я, що, як жид, зневірився, бо затемнилось
обличчя Церкви,
І вона хитко йшла своєю дорогою, покинута
людом,
Я знову хотів припасти до могили порожньої,
покласти руку в яму хреста,
Неначе апостол той у ями долонь, ніг і серця.
Віолена, донька мала, будь розумнішою!
Хіба ціль життя — жити? Хіба ноги Божих
дітей приковані до цієї землі нещасної?
Ціль — не життя, а смерть! Не робити хрест,
а підвестись на ньому,
Сміючися віддати все, що дістали.
Там радість, там воля, там ласка і вічна
молодість!
Бог не буде прославлений, доки стареча кров
з молодечою кров'ю
На жертovníка скатерті не зробить такої свіжо-
червоної плями,
Як кров однорічного агнця.

О, Віолено! Дитино ласки! Тіло тіла мого! Так
здалека,
Як димний вогонь над хутором від ранішньої зорі,
Коли та прегарна діва кладе на груди сонця
свою ясну голову,
Хай твій батько зможе дивитись на тебе вічно
в тім місці, тобі приготованім!
І Бог не прославлений, якщо батько не перейде
туди, куди перейшла ця мала донька!
Що значить світ супроти життя? І що життя, як
не на те, щоб його дати?
І чого непокоїтись, коли такий нам наказ і так
легко його послухати?
Так сталося, і Віолена не сумнівавшись пішла
за рукою, що її повела...

ЖАК: — О, Віолено, жорстока! Духа мого пожадання,
ти мене зрадила!
О ненависний раю! Даремне кохання знехтуване!
Саде, посаджений у злу годину!
Солодка Віолено! Хитра Віолено! О, тище жіноча
і глибинь!
Хіба ти мені нічого не скажеш? Нічого мені не
відповіси? Далі мовчатимеш?
Обдуривши мене хитрістю слів,
Обдуривши мене тим гірким, принадливим
усміхом,
Вона собі йде, куди я не можу піти їй услід,
Тільки з тією отруйною в грудях стрілою
Приневолений далі жити.

(Гамір на хуторі, який будитьсья)

ГОЛОС: — Жайворон летить угору,
Просить Бога на погоду!
І для батька, і для мами,
І для своїх пташенят.

АНН: — Світає! Я чую, що хутір будиться, і всі коні
моєї землі в тяжких збруях, по четверо,

Ті квадриги важкі, про які мовить Біблія, що
приготовляють Євангелію засіву й жнив.
*(Він розкриває обидві половини високих дверей.
День вливається у світлицю)*

ЖАК: — Батьку, дивіться! Дивіться на свою землю,
Яка на вас жде з усміхом на устах!
Ваше добро, цей океан скиб аж до границь
Франції!
Воно не зменшилося в моїх руках.
Земля, принаймні, мене не обдурила, ні я її не
обдурив,
Цю вірну землю могутню! Є муж у Комберноні!
Заприсягнену вірність між нею і мною я
вшанував.

АНН: — Не час тепер жнив, тільки засіву. Довго нас
годувала земля,
Час, щоб я її нагодував
(Він звертається до Віолени)
Зерном цим неоцінним.

ЖАК: — Віолено! Віолено! Чи ти чуєш мене, Віолено!
МАРА, пристрасно подається вперед:
— Вона вас не чує!
Ваш голос до неї не дійде! Але мене, мене вона
зрозуміє!
(Тихим, наполегливим голосом)
Віолено, Віолено! Я твоя сестра! Чи чуєш мене,
Віолено?

ЖАК: — Її рука! Я бачив, як її рука ворухнулася!
МАРА: — Ха, ха, ха! Бачите? Вона розуміє, вона
зрозуміла!
Той голос, той самий голос сестри, що різдвяної
ночі
Зворушив до дна її лоно!

ЖАК: — Батьку! Батьку! Вона навіжена!
Чи чуєте, що говорить?

То чудо... дитина... збожеволюю... вона
навіжена!

АНН: — Вона каже правду. Я відаю все.

МАРА: — Ні, ні, ні! Не навіжена я! А вона, дивіться!
Чує і знає, вона зрозуміла!

Стук, стук, стук!

Що каже, батьку, що каже перший удар
Ангелюса?

АНН: — «Ангел Божий благовістив Марії, і вона
прийняла від Духа Святого».

МАРА: — А що каже другий удар?

АНН: — «Ось Божа слуга, хай мені станеться по
Твоїй волі».

МАРА: — А що каже третій удар?

АНН: — «І Слово сталося тілом і оселилось між нами».

МАРА: — І Слово стало тілом і оселилось між нами.

І крик Мари, зойк Мари, рев Мари, вони теж
стали тілом

У грудях цього страхіття, цього ворога, цієї руїни,
цієї гидкої прокаженої.

І ту дитину, яку вона в мене взяла,
Я, закричавши міцно з глибин свого лона, —
Вирвала із цієї живої могили;
Дитину, яку я породила, вона привела на світ!

ЖАК: — То вона це зробила?

МАРА: — Ти знаєш усе! Так тієї різдвяної ночі —
Я сказала тобі, що Обен була хвора, але то була
брехня!

Вона була мертва! Мале заморожене тіло!
Питаєш, чи то вона це зробила? То Бог, то Бог
це зробив!

Ні, я була найміцнішою! Це Мара, це Мара
зробила!

*(Жак з криком, відштовхуючи Мару, припадає до
ніг Віолени)*

Він падає на коліна! Ця Віолена його
з прокаженим зрадила,

Бо земля, якої для всіх вистачає, не була досить
добра для неї!

Те слово, яке вона присягала своїми устами, вона
поклала пізніше між губи прокаженого...

ЖАК: — Мовчи!

МАРА: — Віолену, її єдину він любить! Її єдину він
любить!

Всі її люблять, і батько її покидає, лагідно мати
дораджує,

А наречений як вірить у неї!

Така то їхня любов. Моя має іншу природу!

ЖАК: — То правда! Я знаю, що то ти повела Віолену
за руку до піскової ями,

Однією рукою вела, штовхнула другою.

МАРА: — Він знає все! Ніщо повз нього не пройде!

ЖАК: — Правда, чи ні?

МАРА: — І мав той чоловік, який тільки мені
належить, бути роздертий надвое,

Пів тут, пів у лісі Шевошу?

І мала моя дитина, що тільки мені належить,
бути напів розчакнена

І мати дві матері? Одну для тіла, для душі другу?
Це я! Я це зробила!

(Глухо, прибіта, дивлячись на свої руки)

Це я! Я це зробила!

АНН: — Ні, Маро, не ти, хтось інший у тобі.

Маро, моя дитино! Ти страждаєш, я хочу тебе
потішити!

Він прийшов, накінець, назавжди твій батько,
якого ти раніше любила!

Маро і Віолено! О, мої доньки! Дві доні на моїх
руках!

Я вас любив обох, і ваші серця з моїм творили
одне.

МАРА, пронизливим криком:

Батьку, батьку! Мое дитя було мертве,
І вона його воскресила!

ГОЛОС ДІТЕЙ ЗНАДВОРУ: — Маргарито із столиці,
Позич мені черевики,
В рай побігти на музики.
Гарний день!
Гарний день!
Як пташиний дзень-дзелень!

(На середині цієї пісні Віолена поволі підносить руку і опускає її на чоло Жака)

ВІОЛЕНА: — Батьку, яка гарна ця пісня. Я її пізнаю!
Так ми співали колись, як ішли шукати малини
уздовж живоплоту,

Мара і я!

АНН: — Віолено, Жак тут біля тебе!

ВІОЛЕНА: — Він ще сердитий на мене?

АНН: — Він не сердитий на тебе.

ВІОЛЕНА, *кладає руку Жакові на голову:*
Добрідень, Жак!

ЖАК, *глухо:*

— Моя наречено в розцвіті гілля, вітай!

ВІОЛЕНА: — Батьку, скажіть йому, що я кохаю його.

АНН: — І він ніколи не перестав кохати тебе.

ВІОЛЕНА: — Батьку, скажіть йому, що я кохаю його.

АНН: — Слухай його, мовчазного.

ВІОЛЕНА: — П'єр з Краону...

АНН: — П'єр з Краону?

ВІОЛЕНА: — Скажіть йому, що люблю я його.

З того цілунку хай зробить собор.

АНН: — Він його робить.

ВІОЛЕНА: — І Мара, вона мене любить! Єдина вона,
єдина вона повірила в мене!

АНН: — Жак, добре затям!

ВІОЛЕНА: — Дитя, що дала мені, те дитя вродилося
в моїх раменах.

О Боже великий, то було добре й солодко, Маро!
Як добре бути слухняною! Вона так
і послухалась, де треба було послухатись.

Батьку! Мій батьку! Як солодко і як страшно
привести душу на світ!

АНН: — Говориш про цей, чи про другий світ,

Віолено?

ВІОЛЕНА: — Про обидва, що мені лиш один, і ласка
Божа безмежна!

ЖАК: — Скінчилося мое щастя!

ВІОЛЕНА: — Скінчилося, і що з того?

Ніхто не обіцяв щастя, працєю, і це все, чого від
тебе бажають.

Розпитай лише стару землю, і завжди вона тобі
відповідь хлібом і вином.

Я вже минулася, далі мандрую;

Скажи мені, що це за день, вже далекий від мене?

Скоро і він минеться. А тоді, як прийде черга
на тебе, то побачиш

Велику браму, що розкривається з скрипом,

То буду я по другому боці.

ЖАК: — О, моя наречено, в розцвіті гілля, радуйся!

ВІОЛЕНА: — Ти пригадуєш, Жак? Добрідень,
коханий.

(Тут увіходять всі слуги з хутора — із свічками, і
запалюють їх)

Ти ще тут, Жак?

ЖАК: — Я тут.

ВІОЛЕНА: — Чи цей рік був добрий і гарна пшениця?

ЖАК: — Стільки її, що не знати, куди дівати.

ВІОЛЕНА: — Ах! Які гарні великі жнива!..

Навіть тепер нагадую, що вони гарні.

ЖАК: — Так, Віолено.

ВІОЛЕНА: — Жити як хороше!

(З глибоким жаром)

І ласка Божа безмежна!

ЖАК: — То живи і залишися між нами!

ВІОЛЕНА, *падає знову на стіл:*

Але як гарно вмирати,

Коли добре все покінчилося і над нами поволі
Стелиться темрява, наче серпанок.

(Тиша)

АНГЕЛЮС (голос):

— Мир, мир, мир

Мир, мир, мир

Батьку, батьку, батьку.

ГУРТ: — Слава на небі Богу і мир на землі людям
доброї волі!

Радуйся

Ра-дуй-ся

Ра-дуй-ся!

(Анн Веркор провадить за руку Мару до Віолени, перед Жака Гюрі. Лівицею бере його руку й підносить її. В ту хвилину Мара звільняє свою руку, бере руку Жака, який стоїть з опущеною головою, дивлячись на Віолену. Батько бере обидві руки їхні в свої і урочисто підносить, неначе Причастя. Тільки тоді Жак підводить голову: бачить Мару, що вперто на нього дивиться. Дзвонять дзвони).

ПОЛЬ КЛЮДЕЛЬ
БЛАГОВІЩЕННЯ
З ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ
ПЕРЕКЛАЛА ВІРА БОВК